

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ **Дудник І.М.**

«_____» _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

на тему:

Рекреаційно-туристичні дестинації
Закарпаття

Виконавець: здобувач вищої освіти ЗАРИЦЬКА Поліна Андріївна

Науковий керівник: к.геогр.н., доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства **Сайчук Віктор Степанович**

Нормоконтролер: к.геогр.н., доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства **Борисюк Оксана Анатоліївна**

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства
Спеціальність: 242 «Туризм»
ОПП: «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.

«___» _____ 2023р.

ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ ЗАРИЦЬКОЇ Поліни Анріївни (прізвище, ім'я, по батькові в родинному відмінку)

Тема дипломної роботи: «Рекреаційно-туристичні дестинації Закарпаття»,
затверджена наказом ректора № 2355 /ст від «14» грудня 2023 р.

2. Термін виконання роботи: «17» січня 2023 р. по «28» лютого 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: дослідження має теоретичний і практичний характер, виконане на основі аналізу статистичних даних, наукових праць та інформаційних джерел, туристичних організацій України, які досліджують національну туристичну систему Закарпаття.

4. Зміст дипломної роботи:

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА
РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ 17

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: табл. 1.1 Фактори розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій; табл. 1.2 Категорії рекреаційного землекористування за типом використання природно-рекреаційних ресурсів; табл. 1.3 Класифікація рекреаційного землекористування по ступеням антропогенного навантаження земель; рис. 2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області станом на 31.12.2021 р., ‰; рис. 2.2. Туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття; рис. 2.3. Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (осіб); табл. 2.1 Особливості реалізації управлінського організуючого впливу в асоціації кластерів «Тиса»; табл. 2.2 Особливості реалізації управлінського організуючого впливу в протокластерах «Закарпаття» та с. Колочава; табл. 2.3 Особливості реалізації управлінського організуючого впливу у кластері «Квітка Карпат»; табл. 3.1 Поетапний опис інвестиційного проекту «Гірськолижний комплекс «Боржавські Полонини».

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін Виконання	Відмітка про виконання
1.	Проаналізувати літературні та інші джерела з проблеми дослідження.	22.11. – 23.11 2022 р.	Виконано
2.	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	01.12. – 03.12.2022 р.	Виконано
3.	Проаналізувати різноманітні джерела інформації щодо теоретико-методологічних аспектів формування та розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій. Написати перший розділ	04.12. – 20.12. 2022 р.	Виконано
4.	Проаналізувати ефективність формування та розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття. Написати другий розділ	20.12. – 28.12. 2022 р.	
5.	Обґрунтувати перспективи підвищення ефективності розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття. Написати третій розділ роботи.	10.01. – 22.01.2023 р.	Виконано

6.	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки.	09.02. – 12.02.2023 р.	Виконано
7.	Підготувати реферат.	13.02. – 15.02.2023 р	Виконано
8.	Підготувати доповідь на попередній захист, розробити демонстраційні матеріали.	16.02. – 18.02. 2023 р.	Виконано
9.	Провести роботу над зауваженнями після попереднього захисту дипломної роботи.	19.02 – 20.02.2023 р.	Виконано
10.	Захист дипломної роботи.	02.2023 р.	

7. Дата видачі завдання: «22» листопада 2023 р.

Науковий керівник дипломної роботи _____ Сайчук В.С.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Зарицька П.А.
(підпис випускника) ПІБ

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Рекреаційно-туристичні дестинації Закарпаття»: 60 сторінок роботи та 5 сторінок додатків, 3 рисунки, 5 таблиць, 71 використаних джерел.

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: Об'єктом дослідження є формування та розвиток рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи підвищення ефективності рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

МЕТА ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ: обґрунтування напрямів формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ТЕХНІЧНІ ТА ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ: теоретичного узагальнення і порівняння; системний аналіз; синтез; інформаційне моделювання; абстрагування.

ОТРИМАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ НОВИЗНА: Практична значимість дослідження полягає в тому, що у роботі сформульовані і обґрунтовані в дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані в подальших теоретичних дослідженнях підвищення формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

ЗНАЧУЩІСТЬ ВИКОНАНОЇ РОБОТИ ТА ВИСНОВКИ: пропозиції можуть бути використані в подальших теоретичних дослідженнях підвищення формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ: Забезпечення стандартів і норм безпеки на активних туристичних маршрутах потребує комплексного підходу до її вирішення. З одного боку, це потребує підвищення загальної культури туристів та популяризації безпеки та культури безпечних маршрутів. Це досягається шляхом удосконалення інформаційного забезпечення, зокрема: випуску спеціальної методичної літератури з техніки проходження маршрутів; проведення бесід та інструктажів з туристами з питань екологічної безпеки; випуск картографічного та інформаційного матеріалу, що відображає

можливі перешкоди, марковані маршрути, укриття, пункти медичного обслуговування. З іншого боку, не менш важливим завданням є забезпечення безпеки туристів у сільських садибах, дачах, базах, кемпінгах. Це вимагає від органів місцевого самоврядування здійснювати контроль за дотриманням будівельних норм і правил при проектуванні та будівництві туристичних об'єктів, встановлених нормативно-правовими актами вимог безпеки при утриманні будівель, споруд, обладнання, гарантувати особисту безпеку туристів і збереження їхнього майна. Не менш важливими питаннями безпеки туристів є рівномірне розміщення рятувальних команд у сільських населених пунктах та організація рятувальних центрів у місцях масового туризму, які повинні мати належну комунікацію з усіма суб'єктами громади та регіону. Окреслене коло проблем, пов'язаних з наданням реальної допомоги туристам у разі надзвичайної ситуації, дозволить створити високоефективну систему безпеки у будь-якій надзвичайній ситуації.

ПЕРЕЛІК КЛЮЧОВИХ СЛІВ (СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ): рекреація, туризм, туристичні дестинації, Закарпаття, туристичні об'єкти.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ	10
1.1. Сутність, зміст та типологія рекреаційно-туристичних destinations	10
1.2. Рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент інфраструктури туристичних destinations.....	13
1.3. Методика дослідження туристичних destinations	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ.....	22
2.1. Туристичний та природно-ресурсного потенціалу Закарпаття	22
2.2. Сучасний стан туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області.....	26
2.3. Територіальні особливості розвитку рекреаційно-туристичних destinations Закарпаття.....	34
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ.....	43
3.1. Сучасні проблеми в туристичній інфраструктурі Закарпаття	43
3.2. Напрями вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичних destinations Закарпаття.....	47
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У Закарпатті туризм визнано однією з пріоритетних напрямів розвитку. Туризм – одне з перспективних форм успішного співробітництва між сусідніми областями України та країнами: по-перше, сприяє виникненню міцних ділових відносин, створення спільних проектів у різних сферах життєдіяльності населення; по-друге, передбачає перетворення відповідної та супутньої промисловості та інфраструктури; по-третє, забезпечує надходження до бюджету та, отже – розвиток економіки; по-четверте, служить основою прилучення до культури, традицій, цінностей сусідніх країн, а як наслідок – покращення порозуміння. Тому дослідження теми обґрунтування напрямів формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття є надзвичайно актуальною.

Стан наукової розробки проблеми полягає у розкритті теоретичних та практичних щодо формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття. Дослідження рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області та Карпатського регіону в цілому представлені працями таких вчених, як: Антоненко І. Я., Батьковець Н. О., Бондаренко М. П., Візерська М. С., Гаврилюк А. М., Герман І. В. та ін. Проте у наведених дослідженнях розглядається переважно загальна характеристика природно-рекреаційних ресурсів Закарпатської області без належної уваги до їх якісних та кількісних характеристик. Ретельна кількісна оцінка адміністративних районів здійснена науковцями Жуков С. А., Кампов Н. С., Калачова І. В., Калініченко С. М., Лендел М. А., Максютова О. В., Мельниченко О. А. та ін. Науковці склали чисельну оцінку природно-рекреаційних, культурно-історичних ресурсів рекреаційних територій Закарпаття та провели їх ранжування. Варто відзначити, що вітчизняними авторами були досягнуті наукові результати в галузі теоретичних основ вирішення проблем вдосконалення процесу формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

Об'єктом дослідження є формування та розвиток рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи підвищення ефективності рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

Метою дипломної роботи є обґрунтування напрямів формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку та вирішення наступних **завдань:**

- дослідити сутність, зміст та типологія рекреаційно-туристичних дестинацій;
- визначити рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент інфраструктури туристичних дестинацій ;
- дослідити методикау дослідження туристичних дестинацій;
- проаналізувати туристичний та природно-ресурсного потенціалу Закарпаття;
- провести аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області;
- визначити територіальні особливості розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття;
- виявити сучасні проблеми в туристичній інфраструктурі Закарпаття;
- обґрунтувати напрями вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на застосуванні діалектичного методу пізнання для вивчення закономірностей формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття. Крім цього, використано такі методи дослідження: теоретичного узагальнення і порівняння; системний аналіз; синтез; інформаційне моделювання; абстрагування.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що у роботі сформульовані і обґрунтовані в дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані в подальших теоретичних дослідженнях підвищення формування та розвитку рекреаційно-туристичної дестинації Закарпаття.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

1.1. Сутність, зміст та типологія рекреаційно-туристичних дестинацій

Туристичний ринок України та світі перебуває в умовах трансформаційних змін, обумовлених розробкою інноваційних технологій, децентралізаційних реформ та карантинних обмежень. Для створення і впровадження розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій туроператору недостатньо створити якісний тур з прийнятною ціною. Формування продукту і його вихід на ринок необхідно ретельно спланувати і організувати. Цей складний процес вимагає від фахівців, що працюють в туризмі, професіоналізму глибоких знань туристичних ресурсів, організаційно-правових особливостей подорожей, психології та мотивацій споживача.

Передумовою розвитку будь-якої галузі народного господарства є її пріоритетне державне та інвестиційне забезпечення розвитку. ст. 6 Закону України «Про туризм» проголошує, що держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури та створює умови для туристичної діяльності [1]. Одним із пріоритетів державної політики у сфері туризму є забезпечення розвитку рекреації та туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток туристичної галузі, створення нових робочих місць. В умовах перехідної економіки держава неспроможна належним чином забезпечити розвиток рекреаційної сфери власними ресурсами. Тому доцільно, щоб держава виступала гарантом залучення приватних інвестицій та їх захисту.

Перш ніж переходити до характеристики туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття, виділимо визначення цього поняття автором Гнаткович О. Д. [11, с. 137], яка зазначає, що: «Туристично-рекреаційні ресурси – це компоненти географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість та лікувально-оздоровлювальна значущість, можуть бути використані

для організації різноманітних видів рекреаційних занять. На цьому етапі виокремлюють три типи туристично-рекреаційних ресурсів: історико-культурні, природні, соціально-економічні» [11, с. 138]. Автор [11, с. 138] зазначає, що туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території є невід'ємною часткою природного потенціалу, який розглядається як можливість природного середовища впливати на відпочинок людей. Все більш стрімкі рекреаційні бажання та потреби населення зумовлюють визначити та вирішити чимало питань, котрі зв'язані з характеристикою туристично-рекреаційного потенціалу дестинації, та задоволенню потреб людей на ній.

Автор Грибова Д. В. [14, с. 34] зазначає, що рекреаційно-туристичні ресурси слід розглядати та охарактеризувати сумарним відгуком привабливості для туриста, чисельністю відвідувачів, площею, якістю, визначати екологічні показники за одиницею часу відвідування.

У працях Калініченко С. М. відмічається, що рекреаційні ресурси дестинацій Закарпаття характерні для всіх фізико-географічних зон регіону. Але особливий потенціал для відпочинку притаманний саме Поліссю, для якого характерні – тепла зима та вологе літо [19, с. 267]. Крім цього – це край соснових лісів, повноводних рік, прісних озер. Окремо відмітимо досить вигідне стратегічне положення регіону: сполучення України з Білоруссю, Польщею, країнами Північної Європи, Балтії. Також – це місце, де збереглися найдавніші залишки старослов'янської та праукраїнської культури. Автор [19, с. 267] зазначає, що туристично-рекреаційні ресурси Полісся вивчені та застосовуються недостатньо.

На другому місці після Полісся виділимо туристично-рекреаційні ресурси Лісостепової зони. М'який та помірно континентальний клімат, дуже тепле літо та не сурова зима. Вологість повітря значно нижча, ніж на Поліссі, а опади характерні лише для першої половини літа. Озер мало, але складовою частиною рекреаційно-туристичних ресурсів є підземні мінеральні та лікувальні води [30, с. 73].

Автор Мельниченко О. А. дає визначення такому поняттю, як «Рекреаційне землекористування» – це окрема частка земної поверхні з чітко визначеними границями, в межах яких знаходяться складові природного та соціокультурного

характеру, які можна використати в якості ресурсів для створення рекреаційного функціонування щодо використання туристично-рекреаційного потенціалу вибраної території [26, с. 4]. Варто відзначити, що головним чинником для виникнення є існування природно-рекреаційного потенціалу на території, а також певні властивості для початку організації функціонування рекреаційної діяльності. Автор Мельниченко О. А. поділяє рекреаційне землекористування за типом використання природно-рекреаційних ресурсів на чотири основні категорії [26, с. 5].

Огляд концептуальних засад та підходів до розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій доцільно провести із урахуванням основних факторів розвитку туристичної сфери (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Фактори розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій [32, с. 215]

№	Фактори розвитку	Характеристика
1	Політика і право	Зацікавлення держави у розвитку туристичної галузі виявляється в розробці загальної концепції пріоритетного розвитку туризму та у законодавчо-нормативних актах, які стимулюють та регулюють розвиток туризму.
2	Безпека подорожі	Питання безпеки набуває дедалі більшої актуальності в результаті зростання обсягів туризму.
3	Економіка та фінанси	Макроекономічна нестабільність, зростання безробіття та інфляції негативно впливають на розвиток туризму. Прямі іноземні інвестиції та зростання національного доходу стимулюють розвиток рекреаційно-туристичних дестинацій.
4	Культура	Вплив культурної спадщини та культурного середовища стимулює туристичні потоки.
5	Стан транспорту та інфраструктури	Наявність прямої залежності між станом пасажирського транспорту та туризмом: обсяги туристичного обміну зростають із удосконаленням транспортних засобів.
6	Новітні технології	Активне використання досягнень НТП у індустрії гостинності та туризму.
7	Розвиток торгівлі	Активізація торгівлі товарами туристичного попиту у світових туристичних центрах: сувеніри, подарунки.

На сьогоднішній день головними завданнями формування рекреаційно-туристичних дестинацій є швидке реагування на зміни та належне впровадження відповідних заходів щодо організації та ведення безперервного бізнесу. Адже процвітання вітчизняного туристичного підприємництва та покращення на економічній арені будь-якої держави ґрунтується на побудові конкретної і розвиненої

з усіх боків системи туристичного сервісу, який характеризується диверсифікацією шляхів їх просування, чітким розподіленням каналів продажу рекреаційно-туристичних дестинацій із обов'язковим визначенням стратегічного напрямлення та високою продуктивністю цих шляхів [7, с. 125].

Типологія рекреаційно-туристичних ресурсів представлена в Додатку А. Враховуючи нестабільну споживчу потребу, а також постійне падіння та підйом національної валюти, туристичному бізнесу необхідно присвятити велику увагу саме швидкому темпу розробки та розповсюдження розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій, який не потрібно накопичувати та реалізація якого буде обмежена у часовому інтервалі. Тому з об'єктивної точки зору зважаючи на динамічні зміни є застосування процесного підходу до управління, основний детермінант якого, це фокусування на бізнес-процесах як сукупності взаємопов'язаних операцій всередині підприємства, націлених на досягнення бізнес цілей [10, с. 87].

Проаналізувавши вищезазначені концептуальні засади та підходи у туристичній сфері, можна зробити наступний висновок: дослідження рекреаційно-туристичних дестинацій можливе лише у результаті ретроспективного огляду історії туризму та теоретичних аспектів, зокрема, із урахуванням понять, які прямо та опосередковано пов'язані із туризмом.

1.2. Рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент інфраструктури туристичних дестинацій

Інфраструктура індустрії туризму в місцевих громадах включає п'ять складових: туристичні послуги, послуги з організації перевезень, послуги з розміщення для тимчасового проживання, послуги з харчування, послуги з відпочинку та розваг. Суб'єкти відповідної господарської діяльності їх забезпечують. Присутність туроператорів і туристичних агентств у туристичних напрямках може не мати істотного впливу на розвиток туризму в межах громади. Причина полягає в тому, що ці суб'єкти туристичної діяльності в основному зосереджуються на виїзному

туризмі. Лише деякі туристичні напрямки (переважно міські) мають центри туристичної інформації.

У сільській місцевості туристично-інформаційні центри є лише в Поляниці, Славському та Східниці. В Україні добре розвинена організація транспортного обслуговування, що дозволяє туристам добиратися до туристичних місць. Залізничний транспорт і власний транспорт є найпопулярнішими видами транспорту для подорожей. Проте деякі туристичні напрямки (як у містах, так і в сільській місцевості) – Східниця, Поляниця, Приморськ, Коблеве, Залізний Порт, Скадовськ, Лазурне та Косонь – через своє географічне розташування не мають залізничного сполучення. Натомість налагоджене міжміське автобусне сполучення з обласних центрів та міст обласного значення повністю компенсує відсутність залізничного сполучення. Найгірша ситуація з транспортним забезпеченням у Косоні. До центрального туристичного ресурсу місцевої громади – оздоровчого комплексу «Косино» (термальні басейни та аквапарк) туристи можуть дістатися лише на транспорті [29, с. 117]. Туристична інфраструктура включає такі елементи [66]:

- 1) туристичні послуги;
- 2) послуги з організації перевезень;
- 3) послуги з розміщення для тимчасового проживання;
- 4) послуги громадського харчування;
- 5) послуги з організації відпочинку та розваг.

До суб'єктів, які надають туристичні послуги, належать туроператори та агентства, туристичні інформаційні центри, служби бронювання тощо. До цієї групи також відносяться суб'єкти, які безпосередньо не надають туристичні послуги, але діяльність яких спонукає людей приймати рішення щодо подорожі (рекламні агентства, туристичні коментатори та блогери тощо). Група компаній туристичної інфраструктури, які надають послуги з організації перевезень, утворюють підприємства, що спеціалізуються на авіаційних, залізничних, морських, автобусних перевезеннях. Крім того, до цієї групи також входять фізичні особи, які перевозять туристів автомобільним транспортом (переважно в межах туристичного місця), компанії з прокату автомобілів, таксі тощо [33, с. 45].

Категорії рекреаційного землекористування за типом використання природно-рекреаційних ресурсів:

Таблиця 1.2

Категорії рекреаційного землекористування за типом використання природно-рекреаційних ресурсів [28, с. 98]

Рекреаційно-лікувальні	Рекреаційно-оздоровчі	Рекреаційно-спортивні	Рекреаційно-пізнавальні
Земельна місцевість, використана для пансіонатів, будинків відпочинку.	Зелений туризм: зелені зони, пляжно-купальні місця, туристичні табори тощо.	Кемпінг, земельна місцевість гірськолижних та туристичних баз, дитячі табори, яхт-клуби, місця для рибалки та мисливства, спортивні табори, міста для спорту тощо.	Навчально-туристичні, екологічні місця, марковані траси тощо.

Послуги з розміщення туристів надають готелі, мотелі, хостели, кемпінги, бази відпочинку, оздоровчі табори, пансіонати, приватні садиби. Ресторани, кафе, підприємства швидкого харчування та подібні підприємства складають групу підприємств, що забезпечують харчування туристів.

Відповідальними за організацію відпочинку та розваг туристів є музеї, розважальні центри, клуби, тематичні парки, атракціони, підприємства, що надають послуги з організації гірськолижного, водного, культурно-пізнавального туризму та ін. До цієї групи належать також послуги зі спортивного туризму, подієвий туризм та інші види туризму, що сприяють припливу туристів до туристичні напрямки, такі як фестивалі, концерти, виставки, ярмарки, спортивні змагання тощо [13, с. 123]. Від зусиль місцевої громади залежить організація фестивалів, концертів, ярмарків. Тобто зусиллями органів місцевого самоврядування та жителів громади.

Необхідність розвитку туристично-рекреаційних територій спричиняється за наявності даних факторів:

1. Значних запасів туристично-рекреаційних ресурсів, на які спричиняється високий рівень попиту;

2. Комфортних кліматичних та фізико-географічних умов для відпочинку на території дестинацій;

3. Сприятливим рівнем соціально-економічного розвитку дестинації щодо його природно-ресурсного потенціалу;

4. Підходящої інфраструктури (особливо транспортної) [15, с. 117].

Автор Стегней М. І. [38, с. 39] надає наступну класифікацію по ступеням антропогенного навантаження земель:

Таблиця 1.3

Класифікація рекреаційного землекористування по ступеням антропогенного навантаження земель [38, с. 39]

Ступінь антропогенного навантаження	Бали	Земельна категорія
Найвищий	9	Землі транспорту, енергетики, оборони тощо
Дуже високий	8	Землі сільськогосподарського призначення
Високий	7	Землі житлової та громадської забудови
Між середнім та високим	6	Землі водного фонду
Середній	5	Землі історико-культурного призначення
Між низьким та середнім	4	Землі рекреаційного призначення
Низький	3	Землі оздоровчого призначення
Дуже низький	2	Землі лісового фонду
Найнижчий	1	Землі природно-заповідного призначення

Інфраструктура туристичної дестинації – це один з найголовніших та ключових факторів, котрий впливає на рішення туриста на користь приїзда на територію дестинації, а також – на подальші візити [30, с. 73].

Категорія № 1 – транспортна інфраструктура.

Категорія № 2 – інфраструктура харчування дестинацій Закарпаття.

Категорія № 3 – інфраструктура проживання.

Категорія № 4 – відпочинок.

Категорія № 5 – гігієна.

Категорія № 6 – кваліфікована медична допомога.

Категорія № 7 – люди з обмеженими можливостями. Інфраструктура для людей з обмеженими можливостями, на жаль, відсутня та даний фактор на даний час є досить проблемним на території дестинацій, та загалом для всієї країни.

Категорія № 8 – інформаційне забезпечення. Інтернет-ресурсів мало, недостатність інформації про дестинації, немає комплексного підходу, відсутні власні сайти. Інформація, котра є в Інтернеті не задовольняє потреб потенційного туриста, оскільки це загальна інформація, а не туристична [10. с. 95].

У всіх досліджених туристичних напрямках пропозиція житла може задовольнити туристів з різним рівнем доходу. Найбільша пропозиція квартир для тимчасових туристів серед туристичних напрямків на Booking.com була у великих містах групи культурно-історичного туризму (в Одесі та у Львові). Найбільшою популярністю серед відпочиваючих за кількістю пропозицій квартир користуються курорти чорноморського узбережжя (сміт Затока та с. Шабо). Найменше представлені на сайті Booking.com пропозиції квартир в Приморську та Косоні. Можливо, це пов'язано з необізнаністю місцевого населення щодо можливості використання всесвітньо відомих інтернет-ресурсів для бронювання житла або свідчить про те, що фізичні особи – власники житла не хочуть надавати житло в тимчасову оренду офіційно, щоб уникнути сплати податків. Лише в деяких туристичних напрямках – Одеса, Львів, Шабо, Яремче, Трускавець, Східниця, Ужгород, Славське, Коблеве, Поляниця, Скадовськ – є апартаменти чотири- та п'ятизіркового рівня [71].

Пандемія COVID-19 і запроваджений локдаун для її запобігання призвели до падіння туристичних потоків у 2020 році [67]. Крім того, пандемія призвела до переорієнтації туристичних потоків з виїзних на внутрішні. Після карантину конкурентну перевагу отримують туристичні дестинації, які можуть забезпечити належну та безпечну інфраструктуру для неорганізованих туристів та надавати якісні туристичні послуги. Інструментом досягнення цієї мети є співпраця органів місцевого самоврядування, бізнесу та жителів місцевої громади в туристичній сфері [13, с. 122].

Отже, послуги з розміщення туристів надають готелі, мотелі, хостели, кемпінги, бази відпочинку, оздоровчі табори, пансіонати, приватні садиби. Ресторани, кафе, підприємства швидкого харчування та подібні підприємства складають групу

підприємств, що забезпечують харчування туристів. Відповідальними за організацію відпочинку та розваг туристів є музеї, розважальні центри, клуби, тематичні парки, атракціони, підприємства, що надають послуги з організації гірськолижного, водного, культурно-пізнавального туризму та ін. До цієї групи належать також послуги зі спортивного туризму, подієвий туризм та інші види туризму, що сприяють припливу туристів до туристичні напрямки, такі як фестивалі, концерти, виставки, ярмарки, спортивні змагання тощо.

1.3. Методика дослідження туристичних дестинацій

Туризм, як комплексний процес, функціонує на основі природних і людських ресурсів, елементів, які становлять найважливіший фактор привабливості. Туристична діяльність була визначена як діяльність особи, яка подорожує та проживає в місцях, відмінних від тих, які зазвичай відвідуються, протягом не більше одного року поспіль для відпочинку, бізнесу чи інших цілей – Всесвітня туристична організація ООН [67]. Водночас це масове соціально-економічне явище, характерне для міської індустріальної цивілізації, яке відбувається у взаємозалежних відносинах між географічним середовищем і суспільством, що полягає у споживанні туристичного продукту в різних географічних зонах і в різні одиниці часу в результаті добровільного споживання. переміщення осіб поза продуктивною діяльністю або обов'язками, що призводить до фізичного та психічного відновлення.

Однією з найбільш часто використовуваних класифікацій конкретних методів є та, яка зосереджується на кількісних і якісних методах, кожен з яких має свій власний специфічний інструментарій дослідження. Що стосується якісних методів, ми зосередили нашу увагу на методі інтерв'ю, фокус-групи та аналізі документів; з точки зору кількісних методів, статистичний метод і метод моделі (модель туристичного потоку, територіальна модель, теоретична модель поселення тощо) відіграють особливу роль у дослідницькій сфері.

Спостерігати і розуміти, що відбувається в навколишньому світі, є вродженою здатністю людини і актом виживання. У цьому випадку мова йде про загальні знання,

доступні для всіх, які не потребують спеціальної підготовки чи інструментів, придатних для конкретної мети. З іншого боку, ми можемо ідентифікувати наукові знання, цілеспрямовані дії, які підпорядковані чітким правилам і чітким цілям із чітко визначеними кінцевими результатами [18, с. 956].

За своєю складністю феномен туризму є мультидисциплінарною галуззю, яка обговорюється географами, економістами, соціологами, психологами та антропологами. Дослідження туризму створили таку напругу та об'єднали дві дослідницькі категорії: 1) науковців і тих, хто працює в галузі, породжуючи так званий парадокс «туризм як індустрія» і 2) «туризм як проблема». Франклін і Кренг стверджують, що феномен дослідницького інтересу зростав і зростав настільки, що став заплутаним і застряглим. Вони стверджують наступне [29, с. 116]:

1. Хоча туризм в економічному та соціальному плані настільки зріс за останні десятиліття, дослідникам було важко встигати за цим зростанням, що призвело до ситуації, коли дослідження туризму намагалися лише зафіксувати велике зростання, що призвело лише до багатьох випадків дослідження, записи випадків і варіацій.

2. У більшості досліджень, які знаходяться за межами функціональних економічних сфер і розглядають туризм лише для цілей планування та стратегії, переважало невелике ядро вчених, чий роботи, як правило, зосереджувалися на поясненнях, стандартному аналізі та фундаментальних усталених ідеях.

3. Підхід до дослідження туризму був таким же фрагментованим, як і сама туристична індустрія. Фрагментоване дослідження природи впливає як на попит, так і на пропозицію туризму, і туризм розглядається як неоднорідна серія подій, розташованих у місцях, де напрямки піддаються впливу зовнішніх факторів... і ці фактори самі є серією списків подій, неоднорідних подорожі, прибуття, заходи, придбання та від'їзди з туристом, який, у свою чергу, розглядається як «сувора реальність» [6, с. 71].

4. Академічні дослідження теоретизують, класифікують, визначають, позиціонують і порушують усі теоретичні валентності цього явища, індустрія використовує теорію повного мішка на практиці та там, де вона набуває грошової вартості [31, с. 28].

Дослідження туризму, які використовують метод фокус-групи, проводяться принаймні з 4-6 або більше дискусійними групами. Виявлено, що фокус-група, що складається з 7-10 людей, які не знайомі один з одним і мають певні характеристики в спільному предметному дослідженні, забезпечує достатню кількість учасників для досягнення різноманіття поглядів і тримання дискусії під контролем. що всі люди повинні висловлювати свою точку зору. Членами фокус-групи можуть бути, наприклад, люди, які разом пережили подію, споживачі продукту чи послуги, відвідувачі країни, учасники діяльності/події тощо. Метод дозволяє отримати інформацію великої глибини про мотивації та поведінка груп інтересів. Найчастіше фокус-групи використовуються в поєднанні з іншими методами та техніками, часто для: визначення проблем і питань для включення в анкету кількісного опитування; отримання пропозицій щодо інтерпретації даних, зібраних у кількісних дослідженнях; підтвердження результатів попередніх досліджень. Прагматичними перевагами цієї техніки для дослідження є: гнучкість, швидкі результати та зниження витрат [20, с. 31].

Контент-аналіз документів – це непрямий метод, який полягає в накопиченні інформації про природне чи антропне, що містить досліджуване явище. Аналіз проводиться перед екскурсією, намагаючись відокремити зібрану на сьогодні інформацію від будь-яких обставин, які можуть виникнути з новим уявленням. Бібліографічна документація необхідна для географії туризму, особливо коли процес, який вивчався, має минуле і тенденцію видалено. Спостереження, як метод наукового дослідження, визначається як відстеження діяльності та систематичний опис явищ і подій, що відбуваються в туризмі. Якісне спостереження може бути без участі та за участю. Спостереження є без участі, коли дослідник вирішує спостерігати процес / явище без участі та вивчає його ззовні. Він більше спостерігає, ніж бере участь у процесі [28, с. 112].

Спільне спостереження передбачає активне залучення до досліджуваного явища. Це найбільш якісний з усіх методів дослідження і дозволяє досліднику відкрити детальну інформацію про думки, почуття та поведінку тих, хто бере участь у туристичній діяльності, а також про етапи та деталі досліджуваної події. Його

можна успішно здійснити за допомогою прихованого спостереження (особистість дослідника та цілі дослідження приховані, наприклад, щоб наблизитися до обсягу туристичних потоків, особливостей, цін, що рекламуються, ступеня задоволеності клієнтів, дослідник може залучити/може найняти/ у цьому підрозділі) або відкрите спостереження (ідентичність дослідника розкривається в досліджуваній групі, але іноді дослідження природи приховується) [26, с. 8].

Отже, кількісні методи описують, пояснюють, аналізують і забезпечують передбачення спостережуваних явищ або поведінки. Статистика та модель є двома способами виділення цих методів. Ці два основні дослідження були зосереджені на різних кількісних методологіях: деякі підкреслювали важливість математичних міркувань і репрезентації (включаючи математичне моделювання), а інші використовували статистичні процедури, отримані в результаті емпіричного дослідження. І статистичний, і модельний метод часто використовуються як методи дослідження в туризмі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ

2.1. Туристичний та природно-ресурсного потенціалу Закарпаття

Закарпатська область розташована в західній частині України і є важливою частиною Карпатського регіону. Його характерною рисою є прив'язаність до південно-західного макросхилу гірської системи Українських Карпат, що в основному визначає особливості природних умов регіону. Різноманітність природних умов і ландшафтне різноманіття зумовлюють відносно високий природно-ресурсний потенціал (ПРП) досліджуваної території, який характеризується особливістю видового складу природних ресурсів, їх концентрації та запасів. Закарпатська область посідає перше місце в Україні за лісоресурсним потенціалом (Додаток Б) [69]. Область розташована на крайньому заході України. Вона межує з Львівською та Івано-Франківською областями, а також із чотирма державами Європейського Союзу. Кордон області більшою ділянкою співпадає з державним кордоном України (загальною протяжністю 467,3 км), у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км. Унікальні географічне та геополітичне розташування області в центрі Європи та вагомий природно-ресурсний і історико-культурний потенціал – сприяють розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

Відстані до столиці України, до обласних центрів регіонів-сусідів та найближчих європейських столиць від обласного центру (м. Ужгород): до м. Київ – 788 км; до м. Львів – 265 км; до м. Івано-Франківськ – 295 км; до м. Чернівці – 435 км; до м. Кошице (Словаччина) – 97 км; до м. Ніредьгаза (Угорщина) – 95 км; до м. Сату Маре (Румунія) – 150 км; до м. Жешув (Польща) – 315 км [69].

Площа Закарпаття становить 12,8 тис. км² (2,1 % території України), його населення – 1258,1 тис осіб, що становить менше 3 % (на 1 січня 2020 року) від населення країни. За даними Всеукраїнського перепису населення 2002 року понад 100 національностей проживає на території регіону. Більшість населення – українці

(понад 80%). Розташування території області переважно в гірській місцевості (близько 75% площі) зумовлює наявність специфічних корисних копалин, особливого клімату, спеціалізації сільського господарства тощо. З точки зору ефективності варто наголосити на тому, що сприятливі умови для ведення господарства є на низинній території, а також у міжгірних улоговинах, долинах рік, пологих схилах та частково низькогір'ях Карпат [69].

Закарпатська область розташована на південно-західному макросхилі Українських Карпат і Закарпатської низовини, в межах басейну р. Тиса, інтегральний показник природно-ресурсного потенціалу якої становить 24,62‰ (рис. 2.1) [69]. За цим показником вона посідає друге місце в Карпатському регіоні (97,58‰) і поступається лише Львівській області (37,65‰). Територія дослідження характеризується своєрідним ландшафтом і біорізноманіттям.

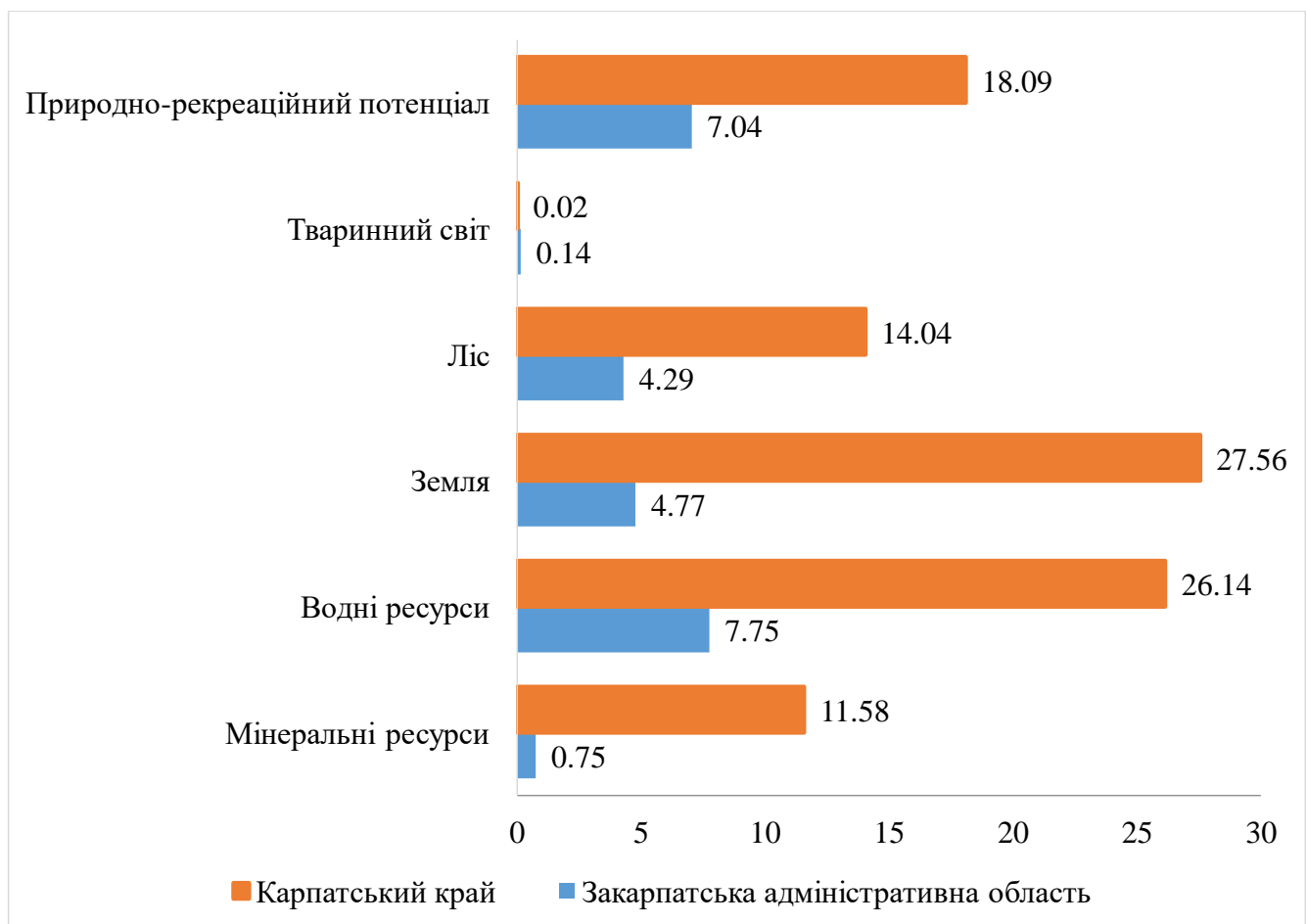

Рис. 2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області станом на 31.12.2021 р., ‰

Джерело: побудовано автором за[69]

Варто відзначити, що у структурі НРП Закарпатської області найбільший потенціал мають водні ресурси (7,75‰). Область характеризується густою гідрографічною мережею, яку утворюють 9426 річок із середньою густотою 1,7 км/км². Густа річкова мережа регіону в основному є наслідком значної кількості опадів (у гірських районах понад 1500–1700 мм на рік), зумовлених вітряністю південно-західного макросхилу Українських Карпат і перенесенням вологих атлантичних повітряних мас. . Характерною особливістю досліджуваної території є наявність великої кількості реліктових льодовикових озер у високогір'ях гірських хребтів, зокрема – Черногора та Свидовець. Серед них найвідоміші Бребенескул, Брескул, Ворожеска та інші. Загалом запаси прісної води в області становлять 400 млн м³/рік [69].

Характерною рисою Закарпатської області є висока різноманітність і найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів у Карпатському регіоні, який становить 7,04‰. Різноманітність рекреаційних ресурсів забезпечується наявністю унікальних природних об'єктів та своєрідною історією їх експлуатації. Серед природних рекреаційних ресурсів найважливішими є наявність численних гірських ландшафтів з унікальною флорою і фауною, де активно розвиваються пішохідний і гірськолижний туризм, екотуризм та інші види рекреаційно-туристичної діяльності, а також наявність унікальних корисних копалин. джерела термальних вод в Україні, соляні шахти тощо. Останні забезпечують розвиток бальнеотерапії в регіоні та найбільш активно використовуються влітку [69].

Характерною рисою Закарпатської області є висока різноманітність і найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів у Карпатському регіоні, який становить 7,04‰ [69]. Різноманітність рекреаційних ресурсів забезпечується наявністю унікальних природних об'єктів та своєрідною історією їх експлуатації. Серед природних рекреаційних ресурсів найважливішими є наявність численних гірських ландшафтів з унікальною флорою і фауною, де активно розвиваються пішохідний і гірськолижний туризм, екотуризм та інші види рекреаційно-туристичної діяльності, а також наявність унікальних корисних копалин. і джерела термальних вод в Україні,

соляні шахти та ін. Останні забезпечують розвиток бальнеотерапії в регіоні і найбільш активно використовуються влітку [69].

У структурі природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону Закарпатська область характеризується найбільшим показником лісоресурсного потенціалу (4,29‰), оскільки ліси займають близько 50 % земельного фонду області [69]. Найбільші ліси приурочені до гірських районів, зокрема – Рахівського, Тячівського та Міжгірського районів. Найбільш поширеними в області є твердолистяні листяні ліси (понад 64%), хвойні – 29%, решта 8% – інші породи [69].

У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу аналізованої території передостаннє місце займають мінеральні ресурси (0,75‰), які займають досить обмежену кількість. Серед корисних копалин в області є кам'яна сіль Солотвинського родовища, цеоліти, каоліни, золото (Мужієвське родовище), а також паливно-енергетичні ресурси – буре вугілля Ільницького родовища та природний газ). Ресурси фауни складають порівняно невелику частку в НПП області (0,02‰) і представлені 400 видами хребетних тварин, з яких 74 види ссавців, 280 видів птахів, 10 видів рептилій і 48 видів риб [69].

Переважає гірської місцевості в рельєфі Закарпатської області зумовлює невелику кількість земельних ресурсів, потенціал яких є найнижчим серед регіонів Карпатського регіону і становить 4,77‰ [69]. У структурі земельного фонду області сільськогосподарські угіддя займають лише 36 %, тоді як близько 50 % займають ліси. У ґрунтовому покриві рівнинної частини області в межах Закарпатської низовини найпоширенішими є умбрикові, умбрико-глейові ґрунти та глеєподібно-глейові ґрунти, а в заплавах річок – глистово-глейові ґрунти. Однак у більшій гірській частині регіону домінують камбізоли, а на полонинах – камбізонові [69].

Українські Карпати входять в Карпатську гірську систему, яка поєднує одразу шість країн Європи. Гори чітко простягаються із північного заходу на південний схід і в тому ж напрямку збільшується їх висота та крутість схилів. Переваги географічного розташування регіону (прикордонного, транспортного) поряд із природними особливостями та трудовим потенціалом слід використовувати для ведення діалогу про реалізацію інвестиційних проектів на території області,

реалізацію транскордонних інфраструктурних проектів для підвищення його економічного потенціалу та добробуту населення.

Отже, Закарпатська область є унікальною серед інших регіонів України у характері природних умов і ресурсів, які визначають своєрідність структури та особливості її природно-ресурсного потенціалу. Він характеризується найвищим в країні потенціалом лісових ресурсів (4,29‰) та одним із найвищих показників водних (7,75‰) і природних рекреаційних ресурсів (7,04‰). Натомість мінерально-земний та фауністичний потенціал є одним із найнижчих. Природно-ресурсний потенціал досліджуваної території придатний для розвитку переважно рекреаційно-туристичної діяльності, яка має порівняно незначний негативний вплив на довкілля. Таким чином, крім раціоналізації лісового і водного господарства, тут необхідно розвивати рекреацію і туризм з урахуванням рекреаційно-туристичної ємності природних комплексів.

2.2. Сучасний стан туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області

Закарпатська область багата на туристсько-рекреаційні ресурси. Цей край здавна славиться цілющими мінеральними водами, гірськими та рівнинними ландшафтами, історико-культурною спадщиною. Щорічно Закарпаття відвідують тисячі відпочивальників, туристів, які метою подорожі обирають лікувальний туризм. Це свідчить про актуальність і соціальну значущість цього напрямку туристичної діяльності в краї.

У межах Закарпаття нами виділено чотири рекреаційні регіони, які відрізняються за спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх використання. Це Північний (I), Західний (II), Центрально-Східний (III) та Південно-східний (IV) регіони (Додаток В) [70]. В останні роки значного розвитку на Закарпатті набуває зелений (також відомий, як сільський чи екологічний) туризм, під час якого відпочиваючі мають змогу пізнавати мальовничу природу, культуру та історію краю, займатися активним відпочинком

(рибалка, збирання грибів, малини, ожини, чорниць, лікарських рослин). Відпочинок в закарпатських селах надає можливість міським жителям відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо [69].

Все вищесказане підкреслює великий туристичний потенціал та можливості розвитку господарського потенціалу Закарпаття. Опис туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття

Джерело: складено автором за [70]

Отже, туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття за видами поділяються на: економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні та виробничі; за властивостями – кліматичною привабливістю, доступністю, екскурсійною значимістю, пейзажними та відео-екологічними характеристиками, соціально-демографічним станом. До груп ресурсів Закарпаття належать природні (сприятливий клімат), історико-культурні (багата історична та культурна спадщина) та інфраструктурні (розвинена інженерна та туристична інфраструктура).

Розпорядженням голови Закарпатської ОДА від 29 березня 2019 року затверджено положення про нові об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема: лісовий заказник «Тересвянська долина», заповідне урочище «Боржавська цілина. Ліси», заповідне урочище «Березниківські праліси», заповідне урочище «Усть-Чорнянські праліси», лісовий заказник «Приборжавський», лісовий заказник «Ждимирський», лісовий заказник «Темнатик», лісовий заказник «Тесанник», лісовий заказник «Привододільний», заповідне урочище «Чевона долина», ботанічний заказник «Холмовецька гора», геологічна пам'ятка природи «Скелі», ботанічний заказник «Силаш», ботанічний заказник Ардов, ботанічний заказник «Косонська гора», заповідне урочище «Залужжя» та ін. [70].

Інфраструктуру екотуризму на територіях природно-заповідного фонду формують: 1) еколого-пізнавальні стежки; 2) туристичні маршрути; 3) візит-центри; 4) інформаційно-туристичні центри і пункти; 5) спеціально обладнані рекреаційні зони; 6) об'єкти історії та культури; 7) засоби розміщення та харчування туристів; 8) пункти прокату туристичного спорядження; 9) пункти прокату велосипедів та інших видів екологічного транспорту. Слід зазначити, що вздовж еколого-пізнавальних туристичних маршрутів є розмітка, дорожні знаки та інформаційні стенди чи таблиці, а також алькови, лавки, вивіски, дощовики тощо. Відвідування природоохоронних територій рекреантами не може бути спонтанним або надто масовим за кількістю відвідувачів. Там діють певні правила, які обмежують втручання відвідувачів у природні екосистеми. Ці правила включають окремі дозволені види діяльності (фотозйомка, спостереження, відеозйомка). Об'єкти розміщення та харчування в районі повинні бути екологічно чистими, що підтверджується отриманими сертифікатами або належністю до певної мережі природоохоронних установ [70].

У Закарпатській області такі об'єкти здебільшого представлені приватними садибами та міні-готелями. Оформлення ресторанів і кафе, як правило, виконується в етнічному стилі. Вони також просують екопродукти. Виняток становлять заклади, розташовані в курортно-туристичних центрах, оскільки існують різні типи закладів (за розміром, за призначенням: оздоровчі та лікувальні, гірськолижні, розважальні та ін.), які не завжди відповідають концепції екотуризму [70].

Надзвичайно важливими для екологічного туризму є візит-центри природоохоронних установ, інформаційні пункти, музеї, музеї під відкритим небом (скансен), окремі колекції тощо. Ці об'єкти задовольняють інформаційно-освітні потреби відвідувачів і виконують просвітницьку функцію: по суті, вони знайомлять людей з довкіллям (природним, історико-культурним аспектами). На них часто представлені тривимірні моделі території, діорами на природні та етичні теми, різноманітні карти та зображення, опудала місцевих тварин, гербарії, історичні артефакти, сувеніри. Такі елементи інфраструктури екотуризму спрямовані на популяризацію унікальності відвідуваної території та сприяють захисту навколишнього середовища та розвитку туризму.

У Закарпатській області розташовано 3 національні парки («Синевир», «Ужанський», «Зачарований край»), два регіональні ландшафтні парки («Притисянський», «Синяк») та Карпатський біосферний заповідник. НПП «Синевир» створено у 1989 році в ландшафтних смугах південно-західних макросхилів Горган. До його складу входить ландшафтний заказник державного значення «Озеро Синевир» (1974 р.) та ряд інших цінних природних об'єктів витоку Тереслянської долини в північно-східній частині Міжгірського району Закарпатської області. Нині площа національного парку становить 42704,0 га, вона простягається з півночі на південь на 30 км, а зі сходу на захід – на 20 км. Територія парку охоплює Горганське високогір'я Вододільних Верховинських Карпат із низькогірними та високогірними ландшафтами. Кліматичні умови в горах змінюються від помірно вологих у долинах до холодно-вологих у високогір'ї (НПП «Синевир». Природно-заповідний фонд України). Слід зазначити, що багатство флори і фауни дослідженого району, 45 видів його рідкісних рослин занесено до Червоної книги України. Фауна представлена типовими карпатськими видами, з них 41 вид занесено до Червоної книги та 9 видів – до Європейського Червоного списку (НПП «Синевир». Природно-заповідний фонд України) [70].

На території Закарпатської області є такі природні туристичні об'єкти НПП «Синевир»: озеро Синевир, озеро Озірце (Дике озеро), Верхів'я болота Глуханя, сфагновий оліготрофний, болото Замшатка, гора Стримба, хребет Пішконя.

Найбільшим туристичним попитом користується екологічна стежка «Урочище Красне – озеро Синевир» – туристична стежка, рекомендована для всіх категорій туристів без обмежень. Щодо стану стежки, то вона в хорошому стані, обладнана декоративно-інформаційними щитами на дерев'яних стовпах на відстані 100–150 метрів одна від одної. Таблички інформують про місцеві екотуристичні пам'ятки за умови самостійного проходження стежки.

Режим користування екостежкою обмежує розведення багаття, дозволяє фотографувати та гуляти. Заборонено забруднювати навколишнє середовище, купатися в озері, порушувати тишу, ловити рибу та раків, розкладати намети. Туристи з досвідом походів у гірську місцевість обирають туристичний маршрут «Синевирський перевал – г. Кам'янка – озеро Синевир». Протяжність маршруту близько 8 км, пішки, маршрут в хорошому стані, має біло-зелену розмітку, обладнаний інформаційними табличками, вказівниками та швидкозмонтованими спорудами в місцях відпочинку. Режим використання – дотримання норм аналогічний попередньому маршруту [70].

НПП «Синевир» є центром збереження та популяризації місцевих історико-культурних цінностей, народних традицій і ремесел, характерних для цієї території. Саме село Колочава є туристичним пунктом з належною інфраструктурою, інформаційним та рекламним забезпеченням. Тут діє 10 музеїв, в яких зібрано тисячі автентичних експонатів, а саме: скансен колочавської архітектури та побуту «Старе село», музеї «Колочавська вузькоколійка» та «Колочавський бокораш», педагогічні музеї «Радянська школа» та «Чеська школа», історико-військовий музеї «Лінія Арпада», музей-меморіал «Воїнам – інтернаціоналістам» та музей місцевих повстанців «Стаєрів бункер», музей-пам'ятка архітектури бароко с. кінця XVIII ст. «Церква Святого Духа» та шкільний етнографічний музей Івана Ольбрахта. В селі є понад 50 пам'ятних місць, з них 20 скульптур, серед яких цікаві пам'ятники «Заробітчанами», «Вівчару» та ін. [70].

Закарпатська область має значні передумови для розвитку рекреаційних територій, що зумовлено наявністю природних бальнеологічних ресурсів, сіткою санаторно-курортних закладів і необхідної для їх діяльності інфраструктури.

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму на території Закарпаття представлено в Додаток Д. Упродовж 2001-2021 рр. спостерігаємо скорочення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (рис. 2.3).

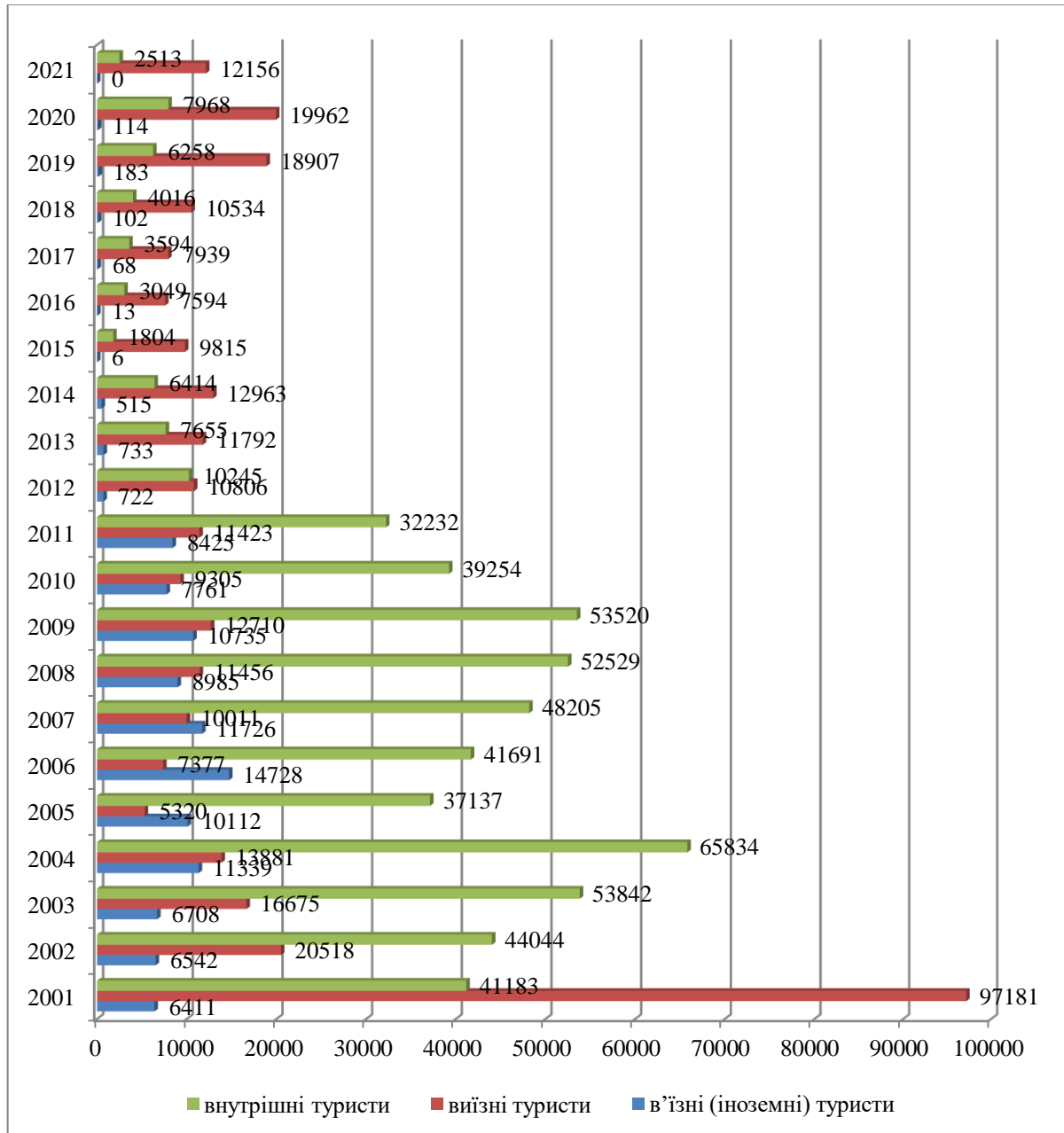

Рис. 2.3. Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (осіб)

Джерело: побудовано автором за [69]

Упродовж 2001-2021 рр. у Закарпатській області зменшилася кількість в'їзних (іноземних) туристів, виїзних туристів та внутрішніх туристів. Упродовж 2018-2021

рр. відбулися позитивні зміни в покращенні їх якісних характеристик. Це сталося, по-перше, за рахунок перепрофілювання ряду пансіонатів на лікування в санаторії; по-друге, за рахунок будівництва нових об'єктів малої місткості підвищеної комфортності та реконструкції санаторіїв з переобладнанням номерів у категорії «люкс» та «напівлюкс». Результатом став значний приплив оздоровлених у Західний регіон. У Карпатському рекреаційному регіоні функціонує 60 санаторіїв, 17 пансіонатів з лікуванням, які розраховані на близько 25 тис. місць. В області діють три санаторії. У 10 будинках відпочинку на 2,5 тис. місць щорічно оздоровлюється до 50 тис. осіб. Важливе значення для оздоровлення переважно міського населення мають санаторії (їх в області 70), бази відпочинку (120), табори праці та відпочинку для старшокласників (1150), заміські дитячі табори (понад 180). На Закарпаття припадає дві третини туристичних об'єктів і майже половина місць (45%). На другому місці як за кількістю закладів – 23%, так і за кількістю місць – 31% – Львівська область. Приблизно стільки ж об'єктів розташовано в Чернівецькій та Івано-Франківській областях. Майже дві третини всіх місць належать кемпінгам і туристичним комплексам, третина – туристичним готелям. Для любителів гірських лиж тут працює більше 50 підйомників і канатних доріг. Майже половина з них – у туристичних комплексах Закарпаття, інша – порівну – у туристичних закладах Львова та Івано-Франківська [70].

Узагальнення тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу здійснено за допомогою SWOT-аналізу (Додаток Ж). Проблема низького використання туристичного потенціалу зберігається в населених пунктах Косівського, Верховинського, Рожнятівського та Коломийського районів. Підвищення ефективності їх функціонування можливе шляхом застосування принципу підвищення типу багатофункціональності, що передбачає побудову сучасного туристичного комплексу з всесезонним режимом роботи.

Важливою частиною інфраструктури сільського туризму є її інноваційно-комунікаційна складова. В умовах становлення інформаційного суспільства поряд із традиційними джерелами інформації суттєво зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій, які мають значний вплив на ефективність

функціонування сільського туризму. SWOT-аналіз розвитку туризму в регіоні дозволяє за умов обмеженого доступу до джерел інформації виявити багато серйозних проблем, які перешкоджають конкурентоспроможності сільських підприємств, а саме: недостатньо розвинена інфраструктура та комунікації, особливо до віддалених сільських туристичних центрів і територій; недостатня кількість двомовних туристичних вказівників та маркування маршрутів (із 105 розроблених туристичних маршрутів лише деякі з них позначені); невідповідність діяльності туристично-інфраструктурних центрів та центрів просування туристичних послуг вимогам державних стандартів; недостатня інформованість туристів про наявні екскурсійні, анімаційні та інші туристичні послуги та продукти; слабкий зв'язок сільських підприємств, що працюють у сфері туристичного бізнесу, з туроператорами та турагентами, регіональним ринком туристичних послуг.

Зазначені недоліки шкодять розвитку сільського туризму, оскільки туризм є інформаційно-залежною сферою, де апробуються нові технології та засоби просування нових туристичних продуктів. Розширення комунікаційних можливостей для розвитку сільського туризму забезпечують сучасні інфраструктурні технології – електронний та он-лайн зв'язок за допомогою цифрових пристроїв. Перспективи цифрової комунікації (e-communication) в сучасних умовах відкривають сільському бізнесу доступ до Інтернету, без якого сьогодні практично неможливо здійснювати туристичну діяльність. Споживачі туристичного ринку відчувають потребу в інформації (детальний опис, фотографії, відгуки), яку не можуть задовольнити ні друковані видання, ні, тим більше, такі ЗМІ, як телебачення і радіо. Особливий інтерес в організації сільського туризму становлять наступні форми використання Інтернету.

Отже, проведені дослідження свідчать про недостатню, а подекуди й непоінформованість як місцевого населення, так і туристів про розміщення на території унікальних пам'яток архітектури, археології та мистецтва. Також відсутня організація місць відпочинку та обслуговування біля цих об'єктів. Виникає необхідність застосування збереження історично сформованих об'єктів архітектури. Це передбачає створення додаткових музеїв, перетворення існуючих архітектурних,

історико-археологічних і мистецьких об'єктів на пам'ятки та розвиток етнографічного та археологічного туризму в межах області, районів та окремих населених пунктів у Закарпатській області.

2.3. Територіальні особливості розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття

На території Закарпаття існують усі передумови для розвитку туристичної сфери. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – всі ці чинники зумовлюють конкурентні переваги області в пропозиції рекреаційно-туристичних дестинацій. Варто відзначити, що в Україні лісистість становить 14,2%, причому розміщення їх нерівномірне, що зумовлено особливостями природних умов, рельєфу та господарської діяльності людини. У Карпатському регіоні лісові рекреаційні ресурси займають 40,5 % загальної території. Ще одну групу туристичних ресурсів, що формують потенціал території Карпатського регіону, складають історико-культурні туристичні ресурси – історичні події, об'єкти та явища матеріальної та духовної культури, що виникли в умовах історичного розвитку і виникають в даний час.

Транспортні туристичні ресурси – об'єкти транспортної інфраструктури Закарпаття, що забезпечують пересування туристів до місць розміщення, харчування та відпочинку. До них належать усі рівні громадського транспорту, таксі, залізниці й аеропорти. Інформаційні туристичні ресурси – мережа засобів масової інформації, довідкових центрів, туристичних компаній, які надають, інформують населення про особливості відпочинку, сервісу та ціни в об'єктах архітектури регіону. Також до інформаційних туристичних ресурсів входять наукова, періодична, творча література, кінохроніка, що висвітлюють особливості регіону. Карпатський регіон має потенціал ресурсів трудового туризму. Понад 55% населення гірських районів Івано-Франківської області хоча б раз брали участь у трудовій міграції, 28% щорічно працюють за межами регіону проживання.

Зокрема, на території Косівського історико-культурного центру сформовано етнографічний комплекс «Садиба Святого Миколая», як приклад етнографічного туризму. Даний об'єкт є дитячо-орієнтованим туристичним комплексом, метою якого є популяризація історичної та мистецької спадщини, підвищення духовності молоді, а також організація туристичних турів для дітей та їх батьків. На даний момент реалізовано перший етап будівництва цього комплексу. Проте збільшення річних рекреаційних потоків свідчить про потенціал розширення комплексу функцій.

У якості особливостей реалізації управлінського організуючого впливу в асоціації кластерів «Тиса» нами виділені наступні (табл. 2.1):

- 1) реалізація спільних дій учасників у штучній мережі асоціації;
- 2) побудова штучної мережі асоціації;
- 3) реалізація спільно створюваних учасниками асоціації проектів [17, с. 30].

Таблиця 2.1

Особливості реалізації управлінського організуючого впливу в асоціації кластерів «Тиса» [17, с. 32]

Особливість	Характеристиками базових рис або ознак	Призначення
реалізація спільних дій учасників у штучній мережі	реалізація спільних дій учасників для забезпечення функціональності мереж малих, середніх бізнесів у зоні кластеризації	трансляція спільного управлінського впливу;
побудова штучної мережі асоціації кластерів	розвиток єдиної мережі, що обслуговує асоціацію кластерів (представлений історичними та соціально-культурними, гастрономічними об'єктами, органами місцевого самоврядування)	забезпечення стабільної зайнятості трудових ресурсів;
реалізація спільно створюваних учасниками асоціації проектів	реалізація спільно створюваних учасниками асоціації проектів у сферах відновлювальної енергетики, захисту навколишнього середовища	контроль умов праці й безпеки робочих місць

Наразі реалізація спільних дій учасників в стадії розвитку. Вже існує ціла низка успішних спільних проектів, реалізованих за фінансової підтримки ЄС, що сприяють розвитку мережі асоціації кластерів «Тиса», серед яких: розвиток малого і середнього бізнесу; заснування туристично-інформаційних центрів (що наразі діють віддалено – через віртуальні офіси).

Туристичні ресурси господарського комплексу Закарпаття – це об'єкти різних

галузей господарства, які своєю діяльністю забезпечують функціонування території. До об'єктів господарського комплексу входять електростанції, підприємства легкої, харчової промисловості, будівництва, аграрні підприємства. Туристичний потенціал об'єктів соціального забезпечення – це наявність існуючих об'єктів різних галузей, які пов'язані зі створенням умов для забезпечення життєдіяльності мешканців та їх комфортного перебування на всіх територіях. Це охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство, зв'язок, культура, побутове обслуговування.

Карпатський регіон України має високий рівень природних ресурсів. При площі 56,6 тис. км² на нього припадає 12% туристичної галузі України. Проте існує проблема неефективного їх використання. Територія Карпатського регіону представлена неоднорідними регіонами, як в історичному контексті, так і за соціально-економічним розвитком.

В основі районування та розподілу туристичних ресурсів Карпатського регіону лежить рекреаційне районування. Розміщення підприємств окремих галузей і формування територіальних зв'язків, що діють понад п'ять десятиліть, територіальний поділ праці та рекреаційна спрямованість окремих територій Карпатського регіону, є основою формування туристичного районування його території. На основі даних туристичної спеціалізації регіонів виділених регіонів Івано-Франківської області, наукових досліджень у цій галузі та даних статистичної звітності розроблено схеми розміщення туристичних ресурсів у гірських районах Івано-Франківської області.

Кліматичні туристичні ресурси Закарпаття – це комплексний показник мікроклімату: температура, вологість, сонячні дні влітку і взимку, екологічна обстановка, стан питної води тощо, які впливають на самопочуття людини в цьому середовищі. На основі аналізу карт екологічної обстановки та стану питної води, екологічної обстановки (індекс забруднення), кліматичних карт і схем загального забруднення навколишнього природного середовища України встановлено, що розташовані кліматичні та лікувально-туристичні ресурси. на 85% дослідної площі.

Найкращі показники мікроклімату на території, що простягається вздовж хребта Чорногора, в межах Косівського, Верховинського, західних частин

Коломийського, Надвірнянського, Долинського та Рожнятівського районів. Екосистему в Долині та Надвірній порушує діяльність хімічних та нафтопереробних заводів. 73% досліджуваної території має потенціал ресурсів клімато-лікувального туризму. На території дослідження виявлено понад 250 джерел ресурсів бальнеологічного туризму. Лише близько 10% джерел є науковими дослідженнями. Існує потенціал невикористаних ресурсів курортного туризму. На території області функціонують 4 заклади бальнеологічного профілю. Потенціал ресурсів бальнеологічного туризму дає значні резерви для розвитку рекреації в регіоні.

Ресурси ландшафтного туризму Закарпаття складають основу для розвитку сільського туризму та гірськолижного відпочинку. На основі аналізу фізичної карти Івано-Франківської області визначено зони впливу ландшафтного туризму: гірська частина Карпат, межевою лінією розмежування якої є с. Великий-Рожен-Річка-Космач-Тече Косівського р-ну, Білі Ослави-Делятин-Пнов Надвірнянського р-ну, Бабче-Кривець-Львівця Богородчанського р-ну з Ілемнею-Погар Рожнятівського р-ну, Старий Мізунь-Церковня Долинського р-ну. Північна та с. північно-східні хребти з ухилом менше 600 дозволяють створити на цій території мережу гірськолижних підйомників. Їхній східний кордон – Косівський район, Замулинці – місто Коломия – з Отинією Коломийського району, Гаврилівка – Гвізд Надвірнянського району, Горохолина-Глибока Богородчанського району, вся південно-східна частина Рожнятівського району, Тростянець – Якубове Долинського району [70].

Аналіз картографічних матеріалів заповідного фонду Івано-Франківської області, особливостей рослинного і тваринного світу є джерельною базою для аналізу розміщення флори фауністичних туристичних ресурсів. На досліджуваній території розташовано 347 заповідних територій, розташованих у південній та центральній частинах гірських районів Івано-Франківської області. До їх складу входить природний заказник «Горгани» (3712,89 га), розташований у межах Довбушанських Горган у південно-західній частині Надвірнянського району. До складу також входять Карпатський національний природний парк (50495,0 га), національний природний парк «Гуцульщина», національний природний парк «Синогара», Верховинський національний природний парк, 173 пам'ятки природи та 168 заказників. На території

гірських районів Івано-Франківської області діє мережа заповідних територій, яка включає 474 території та об'єкти, що становить 15,7% від загальної площі.

Туристичні ресурси цього типу мають особливі умови використання, оскільки їх локалізація збігається з межами заповідних територій. Природним об'єктом формування ресурсів водного туризму є природні та штучні водойми (річки, озера, ставки, водосховища). На території дослідження протікає 8184 річки загальною протяжністю 11752 км, а також 130 природних і штучних водойм.

Ширина зони цього туристичного ресурсу становить до 150 м від заповідної зони річки в гірській частині та до 300 м у передгірній території Івано-Франківської області. Основні райони формування рекреації за водними ресурсами – це території навколо р. Черемош (с. Барвінок – с. Рибне), Прут (с. Татарів – м. Коломия), Лімниця (Рожнятів), Бистриця Надвірнянська (с. Зелене – Цуцулин), Бистриця Солотвинська (Солотвин). село – село Старий Лісець) [70].

Лісові туристичні ресурси розташовані на понад 40% території Закарпаття. Аналіз досліджених лісових масивів показав формування 3-х зон лісових туристичних ресурсів. Територією інтенсивного лісу є гірська частина області, яка обмежена населеними пунктами: Болечів, Вигода, Перегінськ, Битків, Делятин, Космач. Криворівня, Стебня. Територія часткової лісистості (менше 20% загальної території) розташована з північного сходу від зони інтенсивних лісів умовною шириною 20-60 км. Визначається такими населеними пунктами як: Велика Тур'я, Кропивник, Завій, Лісець, Липівка, Отинія, Ланчин, Великий Ключів, Спас, Джурів.

Аналіз пам'яток історії та культури як туристичного ресурсу Закарпаття показав їх розташування в залежності від підвиду. Пам'ятки історії та культури розташовані по всій території дослідження, яке збігається з територією етнічних центрів регіону Гуцульщина, Бойківщина. Найбільша інтенсивність рекреаційного потенціалу цього типу знаходиться в межах Косівського та Верховинського районів. На основі реєстру пам'яток архітектури Івано-Франківської області розроблено схему їх розміщення на території, яка показує потенціал використання рекреаційних ресурсів даного типу Косівського, Верховинського та Надвірнянського районів.

Основною проблемою є відсутність реалізації спільних дій учасників у штучній туристичній мережі протокластерів «Закарпаття» та с. Колочава, зумовленою складністю доєднання до такої мережі, оскільки вона є лише фізичним об'єктом, а не атомною одиницею інформації. Означена проблема свого часу завадила розвитку туристичних кластерів на територіях національних парків Закарпаття (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Особливості реалізації управлінського організуючого впливу в протокластерах «Закарпаття» та с. Колочава [17, с. 32]

Особливість	Характеристики базових рис / ознак	Призначення
побудова та розвиток штучної туристичної мережі	єдиний розвиток внутрішньої туристичної мережі, яка розглядалася як така, що збалансована з зовнішніми мережами постачальників, виробників, споживачів	розвиток єдиної туристичної мережі шляхом створення навчально-інформаційного центру, що проводить на місцевому та регіональному рівнях тренінги, семінари, форуми, виставки, конференції з розвитку туризму, розробки унікальних туристичних маршрутів тощо;
побудова та розвиток єдиного центру управлінського організуючого впливу	єдиний центр управлінського організуючого впливу, який діє як рада учасників. Діяльність ради організована у межах Меморандуму про співпрацю по створенню кластерної моделі економіки між Закарпатською обласною радою, обласним об'єднанням організацій роботодавців «Закарпаття», вищими навчальними закладами	забезпечення стабільної зайнятості трудових ресурсів; поступове зближення виробничої функції учасників
об'єднання ресурсів учасників	взаємовідносини між учасниками – бізнесом та державою, що об'єднують ресурси партнерів, забезпечують розподіл ризиків, відповідальності, прибутків у межах взаємної, довгострокової співпраці	

Втім ініціатива не знайшла підтримки Закарпатської обласної ради та суб'єктів бізнесу. Хоча були умови для формування джерела спільного доходу, існували складності з формуванням комунікаційних мереж (туристична маршрутна мережа національних парків Закарпаття на той момент існувала лише як фізичний об'єкт).

До елементарних ознак, які властиві реалізації управлінського організуючого впливу у кластері «Квітка Карпат» можна віднести (табл. 2.3):

Особливості реалізації управлінського організуючого впливу у кластері
«Квітка Карпат» [17, с. 33]

Особливість	Характеристики базових рис / ознак	Призначення
спільний процес планування, організації, контролю й регулювання виробничої функції учасників кластеру	забезпечення планування, організації, контролю й регулювання процесів виробництва спільно створюваного учасниками рекреаційно-туристичних дестинацій	спільність виробничої функції учасників, система взаємовигідних договірних відносин між постачальником коштів, ресурсів і послуг, і туристом
побудова й розвиток штучної туристичної мережі кластеру (фізичної й віртуальної)	використання єдиної маршрутної мережі (фізичної й віртуальної), що розширює кластеру	перетворення мережі кластеру в атомну одиницю інформації з комунікаційними мережами для учасників кластеру
підключення всіх учасників до штучної туристичної мережі кластеру	перетворення атомної одиниці інформації у систему, що з'єднується пакетами інформації, обмінюються ними між вузлами (вузол може бути кінцевим пристроєм, маршрутизатором, пристроєм генерування даних тощо)	формування єдиних засобів маршрутизації для трансляції управлінського впливу (для розподілу відповідальності, повноважень і обов'язків учасників кластера у виробництві спільного рекреаційно-туристичних дестинацій)
об'єднання ресурсів учасників кластерів	взаємовідносини між учасниками кластеру (бізнесом) та державою, що орієнтовані на об'єднання ресурсів, розподіл ризиків, відповідальності та прибутків	перетворення мережі кластера на середовище взаємної, довгострокової співпраці; розвиток єдиної туристичної мережі; формування взаємопов'язаних робочих середовищ учасників

Отже, перевагами, що формується від синтезованого поєднання виділених нами особливостей реалізації управлінського організуючого впливу в кластері «Квітка Карпат» є: спільний контроль учасниками переміщень туристів в єдиній маршрутній мережі; спільний контроль за основними атрибутами роботи з туристами; уніфікація конфігурацій туристичних послуг зі гнучкими схемами переміщень туристів у межах маршрутів та за резервами часу (що властиві кожній конкретній операції з виробництва рекреаційно-туристичних дестинацій).

Дослідження, проведені в Закарпатській області, свідчать про безсистемність

функціонування об'єктів туризму. Для вирішення цих завдань необхідне розширення ефективних зв'язків між об'єктами туризму в межах окремих районів і територій, що спрямоване на підвищення ефективності рекреації в населених пунктах та адміністративному районі шляхом створення туристичних маршрутів, які включають різні види відпочинку, а також як співпраця між архітектурними об'єктами, з різними функціями (проживання, харчування, відпочинок та управління).

У сучасних умовах зростає мобільність туризму. Основну масу туристів, підготовлених до «мобільного розміщення» у Закарпатській області, становить молодь віком до 35 років. Відповідно, виникає потреба у створенні додаткових місць для короткочасного відпочинку (кемпінгів, кемпінгів, туристичних притулків), розвиненої мережі туристичних маршрутів (диференційовані за віковою структурою туристів, категорією складності проходження, типологією). Наприклад, прикладом застосування цього принципу є розвиток археологічного туризму в районі розміщення мегалітичних святилищ. Дослідження свідчать про невикористаний потенціал ресурсів археологічного туризму, представлених групою «мегалітичних святилищ» на території Косівського та Верховинського районів [71].

Шляхом порівняння схем розміщення туристичних ресурсів та інтенсивності розвитку туризму визначається ефективність використання туристичних ресурсів. Зокрема, встановлено, що найвищий рівень туристичного розвитку мають Надвірнянський та Долинський райони. Є потенціал для розвитку гірськолижного туризму, на основі розвиненої інфраструктури, та екстремального відпочинку потенціал розвитку історико-мистецьких туристичних ресурсів сіл Косівського, Верховинського та Коломийського районів, а також існуючих музеїв с. декоративно-ужиткового мистецтва, може стати основою для розвитку історико-культурного виду туризму на цій території [71].

Основою розвитку рекурсивного туризму Закарпатської області є відродження релігійних центрів. На досліджуваній території 5 осередків: у с. Манява Богородчанського району, Отинія Коломийського району, Путила Верховинського району, Коломия, Дземброня Верховинського району. У Коломийському районі є потенціал соціально-економічних туристичних ресурсів (мережа автомобільних

доріг, розміщення), що забезпечить розвиток рекреаційного відпочинку в межах ареалу. Аналіз інтенсивності туристичного розвитку показує низький рівень розвитку туризму в передгірських населених пунктах. Найбільш яскраво ця проблема простежується на прикладі Коломийського району. Ресурсний потенціал туристичної інфраструктури орієнтований на природні та ландшафтні умови. Відсутність орографічних і лісових ресурсів та 50-річна державна політика щодо розвитку аграрного сектора призвели до низького рівня розвитку рекреаційних закладів Коломийського та Косівського районів, де є найбільший потенціал для функціонування сільського туризму [71].

Отже, подієві туристичні ресурси Закарпаття мають періодичність, що передбачає особливі умови для їх розвитку (створення рекреації, де подієві туристичні ресурси будуть додатковим елементом привабливості, умови мобільності архітектури). Аналіз електронного календаря подій Івано-Франківської області показує, що потенціал цього виду туризму зосереджений у районних центрах, частково у селищах та селах Богородчанського, Верховинського та Косівського районів. Територія дослідження є межею латинської та візантійської культури, перехрестям західного та східного християнства, на якому збереглися «святині» католицизму, православ'я, іудаїзму, протестантизму, вірменської церкви, знайомство з якими буде не лише туристично-пізнавальне, а й насамперед екуменічно-гуманістичне значення.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ЗАКАРПАТТЯ

3.1. Сучасні проблеми в туристичній інфраструктурі Закарпаття

Останнім часом умови для розвитку туризму були вкрай несприятливими. На початку 2020 року туризм глобально постраждав від пандемії коронавірусу, що призвело до скорочення міжнародних туристичних потоків, а в деяких випадках майже до зупинки. Поступове відновлення туризму відбувалося на тлі жорстких пандемічних обмежень. Слід зазначити, що навіть країни-лідери туризму не змогли відновити туристичні потоки до прогнозованого рівня. Глобалізація життя у XXI столітті призводить до значного погіршення навколишнього середовища та визначає зростання ролі екотуризму (зеленого туризму) порівняно з іншими послугами у сфері відпочинку та розваг. Екотуризм є одним із найдинамічніших секторів індустрії туризму у світі з річним прибутком від 10 до 30% (до пандемії). Зростання урбанізації, розширення промислових зон середніх і великих міст забезпечують зростаючі потреби мешканців у відході від міського шуму в екологічно чисті райони, і ці тенденції відображають суть екотуризму. Сучасні туристи віддають перевагу не тільки існуючим туристичним об'єктам, а й шукають комфорту під час перебування в екологічно чистих районах. Наголошуємо, що походи в гори чи проживання в наметі для людини, яка звикла жити в комп'ютеризованому суспільстві, є справжнім подвигом, і для більшості з них досить важливим є рівень розвитку туристичної інфраструктури. Тому питання дослідження та розвитку інфраструктури екотуризму є актуальними та потребують подальших наукових досліджень.

На жаль, на розвиток туризму в Закарпатті вплинула не лише пандемія коронавірусу, а й військова агресія Росії. Зазначається, що доведеться використати кризову ситуацію для реалізації несподіваних туристичних ідей і подбати про відновлення галузі до закінчення війни. Тому аналіз туристичних потоків провідних країн світу, використання їх кращого досвіду реставрації дозволить побудувати в Україні туризм світового рівня. Вони визнають, що міжнародний туризм стає

потужним чинником встановлення зв'язків між країнами і народами, сприяє вирішенню політичних, економічних, соціальних, зовнішньоекономічних, торговельних, культурних проблем у світі. У сфері міжнародного туризму співробітництво між країнами є проявляється у формі: двостороннього та багатостороннього співробітництва, що впливає на встановлення довгострокових туристичних зв'язків, використання їх для розвитку вигідних економічних зв'язків, налагодження тісних контактів у сфері культурних, науково-технічних організацій, покращення обміну туристичної інформації, розроблення єдиних методів стандартизації, туристичні послуги. Міжнародний туризм визначається як сфера виробництва та реалізації туристичного продукту, формуючи таким чином індустрію міжнародного туризму. Туристичні підприємства є основними учасниками міжнародного туризму як бізнесу. Тому досить актуальним у сучасних умовах є обґрунтування збалансованого розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери з використанням міжнародного, національного та регіонального векторів.

За даними Всесвітньої організації туризму в Україні, динаміка туристичних потоків в Україні у 2020 році знизилася майже до рівня 1995 року. Пандемія коронавірусу також найсуттєвіше вплинула на скорочення туристичних потоків до України. У 2019 році кількість в'їзних туристів скоротилася майже в 4 рази, тоді як у 2014 році на початку військової агресії – у 1,8 рази. Загалом можна прогнозувати незначне зниження під час повномасштабної війни Росії проти України та необхідності розробки інноваційної моделі збалансованого розвитку національного туризму. Збалансований розвиток потенціалу індустрії туризму означає збалансований розвиток усіх галузей туристичного комплексу, що досягається в тріаді «економіка – соціальна сфера – природокористування». З точки зору взаємодії «туризм – економіка» збалансованість передбачає ефективний розвиток потенціалу індустрії туризму за рахунок збалансованості попиту та пропозиції. Збалансованість індустрії туризму в соціальному середовищі означає максимальне задоволення потреб туристів. Розвиток потенціалу туристичної галузі при збереженні природних ресурсів забезпечує баланс у відносинах «туризм – природокористування» [71].

Основними складовими збалансованого національного та регіонального

розвитку туризму є економічний, фінансовий, екологічний, соціальний та інституційний баланс. Відповідна інноваційна модель має враховувати складові збалансованого національного та регіонального розвитку туризму відповідно до сучасних умов. Як показав світовий досвід лідерів туристичної сфери, взаємозв'язок суспільства та навколишнього середовища в контексті сталого розвитку туризму є важливим в умовах старіння інноваційної моделі. Загалом інноваційна модель збалансованого розвитку туризму має враховувати суспільні інтереси досягнення короткострокових та довгострокових цілей у вирішенні альтернативних завдань отримання швидкого та максимального прибутку туристичним бізнесом та задоволення потреб міжнародного туристичного руху та міжнародного капіталу у вирішенні проблем географічного просування туристичних потоків на нові території.

У сучасних умовах розвитку економіки туризм є сферою, яка приносить не тільки дохід, але й має великий потенціал для прогресу. Володіючи значними природними ресурсами, вдалим географічним розташуванням країни, великою кількістю туристичних об'єктів, маючи висококваліфіковані кадри, долаючи інфраструктурні та інвестиційні проблеми, туризм може розвиватися за оптимістичним сценарієм, підвищуючи тим самим не тільки свою ефективність, а й ефективність суміжних галузей. Проте занедбаність об'єктів туристичної спадщини, нераціональне використання наявних природних ресурсів, відсутність інвестицій у розвиток не лише інфраструктури, а й туризму загалом, відтік кадрів за кордон можуть стати ключовими факторами вибору песимістичного шляху розвитку [70].

Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на основних напрямках природоохоронної політики та потребує суттєвої адаптації існуючих у нашій державі норм і вимог до європейських стандартів. Для цього необхідне поєднання всього того позитивного, що напрацьовано національною та міжнародною спільнотою у сфері теоретичних, методологічних, практичних засад раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу туризму та рекреації, оптимізації функціонування екологічних та економічна система, збереження якості довкілля в контексті екологічно безпечного просторового розвитку. Слід зазначити, що теоретична основа, яка є основою нового курсу сучасної економіки, задекларованого

в програмних документах ООН, передбачає поняття «зеленої економіки» як системи господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом, розподілом і споживання товарів і послуг, які ведуть до добробуту людини в довгостроковій перспективі, не піддають майбутні покоління значним екологічним ризикам або екологічному дефіциту та спрямовані на створення нових робочих місць у регіонах. Зокрема, атрактивний підхід дозволяє ефективно розвивати територію, тобто виробляти ті товари і надавати ті послуги, які будуть найбільш затребувані туристами, які відвідують дестинацію [71]. Це дасть змогу приймати правильні управлінські рішення щодо залучення інвестицій у розвиток не просто інфраструктури регіону, будувати не просто заклади розміщення, розваги тощо, а вкладати їх цілеспрямовано, відповідно до потреб, з привабливістю, яка спонукає більшість туристів відвідувати місце призначення. Водночас системний підхід до управління туристичними територіями матиме великий синергетичний ефект та значно підвищить конкурентоспроможність територій як туристичних дестинацій.

Інфраструктура туристичних об'єктів розвинена слабо, а в деяких регіонах взагалі відсутня, це реалії сучасних туристично-рекреаційних територій України. За роки незалежності, на жаль, Україна не тільки не покращила свою туристичну інфраструктуру, але й з часом радянські проекти застаріли і їх слід було модернізувати та зробити конкурентоспроможними, але цього не сталося. Більша частина санаторно-курортного фонду України занедбана, виснажена і знаходиться в дуже важкому становищі. Розвиток регіонального туризму в Україні тісно пов'язаний з туристичною інфраструктурою, яка в свою чергу виступає або стримуючим фактором розвитку галузі, або визначає позитивну динаміку розвитку туризму та рекреації. Водночас для більшості регіонів України інфраструктурні проблеми є основною причиною зниження конкурентних переваг території на ринку туристичних послуг. Тому для перспектив розвитку національного та регіонального туризму необхідно враховувати механізм залучення інвестицій, мотивацію до створення інновацій, трансформацію інфраструктури в сучасних умовах.

Отже, основними сучасними проблемами в туристичній інфраструктурі Закарпаття є: негативний імідж України в цілому щодо проведення на цій території

відпочинку; відсутність належної реклами; транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території; проблеми візового характеру; низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції і послуг; недосконалість нормативно-правової бази забезпечення рекреаційної діяльності, несприятливий клімат інвестування.

3.2. Напрями вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття

Сучасний стан української туристичної галузі вимагає посилення процесів для створення в нашій країні потужної туристичної галузі, яка може задовольнити потреби жителів України та іноземних туристів. Унікальний природно-рекреаційний потенціал, який сприяє розвитку практично усіх видів туризму, особливо бальнеологічного. За останні роки роль туризму в економіці значно зросла. Це підтверджується статистичними даними ряду національних і міжнародних організацій. Попри всі негативні прогнози, навіть світова фінансово-економічна криза серйозно не вплинула на світові туристичні потоки. На початку XXI століття туризм став однією з провідних сфер соціально-економічної, культурної та політичної діяльності більшості країн і регіонів світу. Туризм відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв'язків між сімома мільярдами людей планети: близько одного мільярда людей щороку відвідують інші країни з туристичною метою.

Розглядаючи туризм як систему природних, історико-культурних, політичних, економічних, соціальних та інших компонентів, які взаємопов'язані та спрямовані на задоволення потреб людини у відпочинку, необхідно зрозуміти механізми, що регулюють розвиток туризму. Тому в сучасних умовах глобалізації та жорсткої конкуренції актуальними стають питання раціонального використання ресурсів та розвитку регіональних центрів економічного зростання на основі інноваційних підходів. Для регіонів України стратегічне значення має раціональне використання туристично-рекреаційних ресурсів на основі чіткої стратегії сталого розвитку туризму.

В Україні, розробляючи програми розвитку туризму, хоч і враховуються регіональні особливості, вони зосереджуються на проблемах, а не на перспективах розвитку. Основний акцент повинен бути зроблений не тільки на необхідності формування та розвитку туристично-рекреаційного комплексу з урахуванням потреб населення, а й з урахуванням їх можливостей. Дослідження ринкових механізмів функціонування та розвитку туристсько-рекреаційного комплексу, і зокрема врахування його територіальної приналежності, обов'язково має поєднуватися з державною економічною політикою. Як будь-яка складна система планування розвитку туристичної галузі потребує кількісних та якісних оцінок, вивчення закономірностей їх функціонування, які можна отримати на основі комплексу математичних моделей. Використання математичного моделювання дозволяє робити прогнози в складних системах і приймати ефективні управлінські рішення щодо вибору шляхів подальшого розвитку.

Закарпатська область відома своїми цілющими термальними та мінеральними водами. На території області виявлено понад 700 водо-проявів мінеральних вод та розсолів в складі 67 основних родовищ мінеральних та термальних вод, тобто є великі можливості використання термальних мінеральних вод, як із лікувально-рекреаційною, так із промисловою метою. Деякі з них за своїм складом унікальні і є аналогом відомих кавказьких мінеральних вод типу «Боржомі» та «Єсентуки». Використання мінеральних вод є основою бальнеологічного лікування у оздоровницях Закарпаття. У санаторно-курортних закладах області є можливість лікувати понад 100 хвороб [71].

Сталий розвиток туризму передбачає розвиток в умовах економічної, екологічної та соціальної стабільності. Кожен блок має фактори, що визначають його розвиток, і показники, що їх характеризують. Фактори та показники необхідно формувати для кожного окремого регіону. Розробляючи туристичну стратегію, місцева влада, громади та бізнес мають сформувати механізми координації своїх дій із міністерствами, відповідальними за екологію, енергетику, працю, сільське господарство, транспорт, охорону здоров'я, фінанси, безпека тощо. Повинні бути встановлені чіткі вимоги до: зонування, охорони території, охорони навколишнього

середовища, трудового права, сільськогосподарських стандартів, охорони здоров'я, енергопостачання, викидів, водопостачання, відходів та санітарних стандартів. Визначення стратегії туризму означає рух в одному напрямку. Головне завдання – професійно показати реальну картину регіону та співпрацювати з відповідними постачальниками послуг. Однією з основних частин розробки стратегії є її пріоритетні напрями.

1. Розробка політики, організація структури та створення законодавчої бази з питань туризму: затвердження політики місцевого та регіонального плану розвитку туризму як єдиного документа; допомога в розвитку регіонального центру або туристичної фірми для залучення капіталу в індустрію туризму; посилення нормативно-правової бази туризму для забезпечення відповідних стандартів; організація мережевих центрів по всьому регіону для надання консультацій щодо туристичних програм.

2. Програми розвитку партнерства: залучення місцевого населення до розвитку туризму та створення комплексних планів розвитку туризму, включаючи всі елементи інфраструктури для запобігання некерованого розвитку; ефективна організація державного та приватного секторів та підтримка тісної співпраці між громадськими, приватними та державними організаціями в регіоні, до якого вони залучені; налагодження партнерства для спеціальних територій для забезпечення цілорічної роботи пам'яток регіону.

3. Підтримка охорони навколишнього середовища, захист ресурсів: підтримка розвитку екотуризму, національних парків, заповідників і сільських територій; природоохоронні заходи; стандарти розвитку (правова база розвитку регіону) та розробка директив для туристичних об'єктів.

4. Розвиток інфраструктури та залучення інвестицій у туризм: розвиток регіональної транспортної системи, включаючи автомобільні дороги, залізниці залежно від потреб туризму; розширення системи збору, аналізу та розширення статистичних даних і регулярних маркетингових досліджень для залучення інвестицій та допомоги у прийнятті рішень; запровадження механізмів та субсидій для залучення інвестицій від вітчизняних та іноземних інвесторів; визначення

інвестиційних можливостей та вжиття заходів щодо продовження туристичного сезону в регіоні; збільшення державного фінансування розвитку туристичних об'єктів та інфраструктури; ефективне та системне фінансування окремих туристичних проектів.

5. Розробка, диверсифікація та просування туристичних пропозицій: інформаційні послуги; створення скоординованої мережі туристичних інформаційних центрів у всіх основних туристичних регіонах для покращення надання гостинності гостям, надання їм точної інформації, яка допоможе їм орієнтуватися та розважатися в туристичній зоні; організація туристичних маршрутів.

6. Маркетингові напрямки: створення регіональної бази даних продуктів, об'єктів, заходів та послуг, як для туристичної галузі, так і для загального доступу; розвиток туристичного інтернет-порталу району як основного інструменту популяризації, інформування та організації зустрічей; створення та просування бази культурних подій регіону на туристичному ринку.

Багато українських регіонів сьогодні виділяють туризм як пріоритетну галузь економіки. Проте вибір пріоритетної галузі для регіону вимагає як мінімум адекватної оцінки внеску галузі у зростання ВВП, а також оцінки її перспектив. Існує два підходи до оцінки впливу туризму на економіку країни або регіону. Перший використовує облікові записи туристичних супутників, які забезпечують аналіз попиту в туристичному секторі. Такий підхід набув широкого поширення в зарубіжній практиці і використовується статистичними організаціями багатьох країн. Другий підхід базується на економічних розрахунках і передбачає розрахунок туристичного мультиплікатора, отриманого з кейнсіанської макроекономічної моделі.

Суть ефекту мультиплікатора полягає в тому, що збільшення витрат призводить до збільшення національного доходу суспільства на суму, більшу за початкове збільшення витрат. Сателітні рахунки в українській статистиці наразі не використовуються, тому при вирішенні проблеми оцінки впливу туризму на економіку фахівці сфери туризму обирають другий підхід. У розрахунках використовуються різні типи мультиплікаторів, а саме: мультиплікатор доходу, мультиплікатор податків, мультиплікатор зайнятості.

Останнім часом робляться спроби використовувати різні підходи до оцінки розвитку туризму на регіональному рівні. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій на цю тему, більшість авторів обмежуються або просто формулюванням проблеми, або описом математичних моделей, не переходячи безпосередньо до самих розрахунків. На нашу думку, це пояснюється відсутністю статистичної інформації, яка вже потрібна безпосередньо для розрахунків, а також містить методологічні помилки. Цінність цього результату для практики державного та регіонального управління, на нашу думку, невисока. Простий розрахунок сукупного доходу від туризму з урахуванням ефекту мультиплікатора лише ілюструє важливість цієї галузі економіки для регіону.

Активне залучення інвестицій у практику управління територіями могло б зробити вагомий внесок у розвиток інфраструктури туристичної галузі регіонів. Його різноманітність (за пріоритетністю та обсягом інвестування) визначається природно-географічними, соціально-економічними та іншими регіональними чинниками, але можна створити типові варіанти інвестиційної діяльності в регіонах, враховуючи стан і тенденції туристичного розвитку. потенціал розвитку території. Крім того, регіональна індустрія туризму настільки багатогранна, що вимагає використання різноманітних інформаційних технологій, починаючи від розробки спеціалізованого програмного забезпечення, що забезпечує автоматизацію роботи окремої туристичної компанії чи готелю, до використання глобальних комп'ютерних мереж. Важливою умовою створення злагодженої системи управління інвестиційними процесами в індустрії туризму є підвищення наукової обґрунтованості управлінських рішень у сфері інвестування, забезпечення взаємодії таких основних елементів системи управління, як принципи, методи, функції управління, інструменти, що орієнтують реалізацію інвестиційних проектів на досягнення необхідного результату та рівня ефективності. Зазначені обставини зумовлюють необхідність формування такого механізму управління процесом інвестування коштів у регіональний туристичний бізнес, який би забезпечив досягнення поставлених цілей інвестиційного планування у стратегічному аспекті.

Розташоване в межах Карпатського регіону Закарпаття межує з країнами

Європейського Союзу (Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія) і має значний природно-ресурсний потенціал, оскільки 80% його території займають гори і лише 20% – рівнини. Переважання гірських ландшафтів сприяє розвитку активних видів туризму, серед яких все більшої популярності набуває екологічний. Існує багато визначень екотуризму. Вони містять, на нашу думку, найбільш близьким до сучасного трактування цього поняття є визначення, яке дають такі відомі вчені, як; Мщенко, Савицька, Посохов та ін. З наведених тверджень впливає суть екотуризму (тобто екологічного туризму) як галузі туристичної індустрії, в якій відпочиваючі невіддільні від природного середовища і повинні мінімізувати свій вплив на нього, зберігаючи екосистеми. Основними ознаками екотуризму вчені вважають: 1) діяльність туриста (відпочиваючого) в природному середовищі, яке має відповідні обмеження; 2) повага до побуту та традицій місцевого населення; 3) просвітницька діяльність з проблем охорони природного та історико-культурного середовища [71].

В екотуризмі слід виділити три основні складові, а саме: пізнавальну, екологічну та культурну. Соціально-економічний розвиток Закарпатської області тісно пов'язаний зі станом довкілля та екологічними проблемами. Невід'ємною умовою сталого розвитку досліджуваної території є достатній рівень уваги до стану довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Тому в регіоні має реалізовуватися політика, спрямована на досягнення гармонійної взаємодії суспільства та ландшафтних територій.

Проект Програми охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області на 2021–2023 роки, розроблений Департаментом екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА, містить такі важливі складові, як правові аспекти та найактуальніші проблеми охорони навколишнього природного середовища та використання природні ресурси Закарпаття з позицій фермерських господарств, тобто територіальних громад.

Відповідно до Проекту Програми передбачено додаткові кошти на здійснення найважливіших природоохоронних заходів на території Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків області. Основними завданнями, які необхідно вирішити на найближчу перспективу, є: 1) збереження та відтворення

біологічного та ландшафтного різноманіття, природних комплексів, водних, земельних і лісових ресурсів та розширення регіональної екомережі; 2) покращення якості навколишнього природного середовища та міських територій області; 3) розвиток і вдосконалення систем і засобів захисту територій від стихійного лиха, техногенних катастроф та глобальної зміни клімату тощо.

Рекреаційна функція інфраструктури екотуризму має бути підпорядкована природоохоронній. У Закарпатській області розташовано 34 об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, розташовані на площі 167,250 га, у тому числі: Карпатський біосферний заповідник, національні природні парки «Синевир», «Зачарований край» та «Ужанський», що становить 15,09 %. його загальної площі [69].

Вигідне географічне розташування досліджуваної території, сприятливі природно-кліматичні умови, значний природно-рекреаційний потенціал, а також психічні особливості населення та їх господарські форми в сукупності роблять ключовою ознакою регіону – високу (з тенденцією до подальше динамічне зростання) зовнішньоекономічну та транскордонну спрямованість її економіки. Закарпаття має потужний транзитний потенціал, оскільки до його кордону підходять два транс'європейські коридори, а саме:

1) «Середземноморський коридор» – залізнична гілка до пункту пропуску Загонь-Чоп та автомобільна гілка до пункту пропуску Берегшурани-Лужанка;

2) «Рейнсько-Дунайський коридор» із залізничною гілкою, що проходить через кордон Словаччини в Україну на перетині Черна над Тисою – Чоп (Страж) та автомобільною – до кордону Ужгород – Вишне-Немецьке.

Досліджувана територія є лідером в Україні за експортно-імпоротною спрямованістю економіки. Частка експорту у виробництві продукції області у 2021 році становила 56%, що у 2,9 рази перевищує середній показник по регіонах, а частка імпорту у загальному обсязі споживання у 2021 році становила 52%, що у 20 разів більше, ніж на Волині, економіка якого також є імпортоорієнтованою. Зовнішньоекономічна діяльність цього регіону повністю орієнтована на ринок ЄС. У 2021 році на країни ЄС припадало 95,5% товарного експорту області, в середньому

на регіони України – 42,6% . Тому питання розвитку прикордонної інфраструктури є актуальним для національної транспортної стратегії України та потребує створення нових транспортних мереж. Так, Закон України «Про Генеральну схему планування території України» визначає пріоритети та визначає концептуальні рішення щодо планування та використання території країни [69].

Особливий акцент робиться на розвиток промислової, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури. Так, для забезпечення потреб населення та економіки країни у пасажирських і вантажних перевезеннях Законом передбачено необхідність:

1) ефективного використання потужного транзитного потенціалу країни з інтеграцією її транспортного комплексу в європейську та світову транспортно-комунікаційну систему;

2) створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів, що забезпечить зв'язок основних наукових, промислових і соціально-культурних центрів України з іншими державами та стимулюватиме розвиток прилеглих до цих транспортних коридорів територій;

3) інтенсивний розвиток швидкісних видів електротранспорту, організація швидкісного руху пасажирських поїздів з інтеграцією мережі залізниць і автомобільних доріг України до європейської системи автомобільних доріг.

В рамках проекту «Олімпійська надія» на території Закарпатської області розроблено низку інвестиційних проектів створення спортивно-туристичної інфраструктури [71]. Найбільш значущими є:

– інвестиційний проект «Розробка концепції та програми розбудови території туристичного комплексу «Синяк» в Мукачівському районі Закарпатської області»;

– інвестиційний проект «Будівництво гірськолижного комплексу в районі с. Ясіня – Полонина Драгобрат, с. Кваси – м. Близниця»;

– інвестиційний проект «УЖГОРОД-ПОЛОНИНА РУНА»;

– інвестиційний проект «Гірськолижний комплекс «Боржавські Полонини»;

– інвестиційний проект «Гірський курорт «Петрос».

На сьогоднішній день інвестиційний проект «Гірськолижний комплекс «Боржавські Полонини» залишається найперспективнішим у плані розбудови

гірськолижної інфраструктури. Оскільки за умовами рельєфу, орієнтації схилів, полонина Боржава має достатню територію, придатну для організації гірськолижних трас міжнародного рівня. Реалізацію даного проекту «розбито» на чотири етапи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Поетапний опис інвестиційного проекту «Гірськолижний комплекс
«Боржавські Полонини» [55]

Параметри	Етап 1	Етап 2	Етап 3	Етап 4
Довжина зон для катання, м	10500	28000	45000	58443
Територія придатна для катання, га	45	135	225	334,7
Кількість витягів, шт	3	8	12	20
Загальна пропускна потужність витягів, осіб	1800	5800	9000	10841

Боржавський масив є розгалуженим гірським хребтом, що дозволяє створити достатньо гірськолижних зон із влаштуванням трас. Хребет характеризується здебільшого згладженими, хвилястими лініями вершин. Термін реалізації проекту 5 років. Загальна вартість інвестиційного проекту – 210,5 млн. євро.

Розвиток інноваційної та інституційної інфраструктури передбачає підвищення ролі громадської ради у стимулюванні та підтримці бізнесу у сфері туризму. Це потребує, поряд із функціонуванням загальної, спеціальної, інформаційної, нормативно-правової інфраструктури, формування в кожній сільській територіальній громаді локальної мережі туристично-інформаційних центрів різних форм власності. Їхня діяльність має забезпечувати трансфер нових технологій у туристичну сферу, побудову чітких відносин та співпраці між суб'єктами господарювання, обмін позитивним досвідом, передачу нових знань. Підтримка конкуренції, впровадження інновацій, комерціалізація знань, процес навчання – ці функції складають суть їх діяльності.

Особливо важливим є розвиток інноваційної та організаційної інфраструктури. Дослідження гірських територіальних громад Закарпатської області в контексті перспективи їх розвитку в умовах децентралізації показало, що 23 із 24 досліджуваних громад одним із пріоритетів визначили розвиток туризму. За видами

туристичних послуг зелений туризм планують розвивати 23 громади, спортивний – 7, екологічний, кінно-пішохідний – 2 громади і лише Великобичківська територіальна громада, окрім села Лугова, не пов’язує перспективу економічного розвитку з туризмом. Висока частка громад, соціально-економічний розвиток яких пов’язаний з пріоритетним розвитком туризму, об’єктивно обумовлює необхідність формування туристичних кластерів, які сьогодні стають невід’ємним елементом креативної економіки. Структурно до них можна віднести фінансові установи як потенційних інвестиційних донорів, рекламні агентства, центри туристичної інформації, дослідницькі установи, бізнес-інкубатори, туристичні агентства. По суті, ці структури функціонально забезпечуватимуть туристичний бізнес спеціальними навичками, технологіями, інформацією, знаннями, капіталом, інформацією, що значно підвищить їхню конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг. Найбільш перспективним з точки зору ресурсного забезпечення сільської місцевості області є організація кластерів за спеціалізацією: зеленого туризму (Хустський, Тячівський, Рахівський райони), оздоровчого (Мукачівський район), пізнавально-екологічного (Рахівський район), що забезпечить реалізацію кластерів у сільській місцевості. створити туристично-рекреаційний продукт із впровадженням спеціалізації SMART для розвитку оздоровчого туризму. Враховуючи зростання попиту, перспективним є створення спортивного кластеру, зокрема для використання великовагового транспорту на гірських маршрутах (джипи, мотоцикли, квадроцикли) на Березнянщині [71].

Організація бізнесу дозволяє її учасникам об’єднати свої зусилля для отримання емерджентного ефекту порівняно з тим, що вони отримали б, працюючи окремо. Не менш важливо, що кластеризація створює основу для створення інтегрованого туристичного продукту, який значно покращує якість послуг та задовольняє потреби туристів. Підтвердженням цього є діяльність одного з перших в Україні мікрокластерів екотуризму «Оберіг», який об’єднує 10 агроосель та понад 60 осіб (власників агроосель, гідів, власників магазинів тощо).

Забезпечення стандартів і норм безпеки на активних туристичних маршрутах потребує комплексного підходу до її вирішення. З одного боку, це потребує

підвищення загальної культури туристів та популяризації безпеки та культури безпечних маршрутів. Це досягається шляхом удосконалення інформаційного забезпечення, зокрема: випуску спеціальної методичної літератури з техніки проходження маршрутів; проведення бесід та інструктажів з туристами з питань екологічної безпеки; випуск картографічного та інформаційного матеріалу, що відображає можливі перешкоди, марковані маршрути, укриття, пункти медичного обслуговування. З іншого боку, не менш важливим завданням є забезпечення безпеки туристів у сільських садибах, дачах, базах, кемпінгах. Це вимагає від органів місцевого самоврядування здійснювати контроль за дотриманням будівельних норм і правил при проектуванні та будівництві туристичних об'єктів, встановлених нормативно-правовими актами вимог безпеки при утриманні будівель, споруд, обладнання, гарантувати особисту безпеку туристів і збереження їхнього майна. Не менш важливими питаннями безпеки туристів є рівномірне розміщення рятувальних команд у сільських населених пунктах та організація рятувальних центрів у місцях масового туризму, які повинні мати належну комунікацію з усіма суб'єктами громади та регіону. Окреслене коло проблем, пов'язаних з наданням реальної допомоги туристам у разі надзвичайної ситуації, дозволить створити високоефективну систему безпеки у будь-якій надзвичайній ситуації.

Таким чином, розвиток «м'якої» інфраструктури, зокрема таких її важливих ланок, як інноваційно-інституційна, організаційна, інформаційно-комунікаційна та безпекова, може диверсифікувати та модернізувати туристичну інфраструктуру села, створити інтегрований туристичний продукт, реалізувати мультиплікативний ефект на соціально-економічний розвиток сільських поселень. Таким чином, інноваційна складова стає визначальною домінантою процесу модернізації сільської інфраструктури ринку туристичних послуг, оскільки може безпосередньо впливати на інтенсифікацію структурних процесів у туризмі, забезпечувати якісні туристичні послуги, пропонувати інтегрований туризм. продукту, формують нові зв'язки інституційної інфраструктури, агломерації, інноваційні центри тощо.

Під впливом цих процесів відбувається глибока трансформація розвитку людського капіталу села, який виступає стратегічним ресурсом і фактором соціально-

економічного зростання туристичних дестинацій, забезпечуючи дбайливе ставлення до використання туристичні місця. Звідси – глибокі зміни ментально-психологічних установок сільського соціуму, формування яких здійснюється на аксіологічних засадах, які відкривають простір для культивування системи цінностей, зокрема в бізнесі – потреби в саморозвитку, управлінських навичках. , а також маркетинг, креативність, зміцнення місцевих структур. Звичайно, силами сільських громад вирішити цю складну проблему практично неможливо, що потребує державної підтримки інфраструктурних проєктів, що вимагають значних капіталовкладень, державних інвестицій у науку, нові технології, інновації, підприємництво, людський капітал, освіту, охорону здоров'я, тобто, ті сфери, які органічно пов'язані з туризмом [71].

Отже, реалізація інвестиційних проєктів туристично-рекреаційного сектору, безумовно, матиме значний соціально-економічний вплив на розвиток Закарпатської області, а саме: створення якісного туристично-рекреаційного продукту, здатного максимально задовольнити потреби населення; створення нових робочих місць; збільшення туристичних потоків; розвиток супутньої інфраструктури та ін.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження варто зробити відповідні висновки:

Досліджено сутність, зміст та типологія рекреаційно-туристичних дестинацій. Під час дослідження особливостей формування рекреаційно-туристичних дестинацій встановлено, що в галузі туризму важливо розробити систему менеджменту туристичних організацій, яка б саме поєднувала ефективне управління організаціями з одночасним їх становленням як суб'єктів господарювання, що розвиваються, гнучко адаптуються до змінних ринкових умов, діють на ринку, випереджаючи його тенденції. Оскільки класичні методи організаційного менеджменту ґрунтуються на критеріях якості, повноти, своєчасності, безпеки надання послуг та товарів, малоприсадибні до умов непередбачуваного розвитку ринку туризму, необхідно розробити систему менеджменту, максимально адаптовану до динаміки туристичних потоків, як зовнішніх, так і внутрішніх, туристичного споживання та інших тенденцій на ринку туризму.

Визначено рекреаційні ресурси як формоутворюючий елемент інфраструктури туристичних дестинацій. Варто відзначити, що послуги з розміщення туристів надають готелі, мотелі, хостели, кемпінги, бази відпочинку, оздоровчі табори, пансіонати, приватні садиби. Ресторани, кафе, підприємства швидкого харчування та подібні підприємства складають групу підприємств, що забезпечують харчування туристів. Відповідальними за організацію відпочинку та розваг туристів є музеї, розважальні центри, клуби, тематичні парки, атракціони, підприємства, що надають послуги з організації гірськолижного, водного, культурно-пізнавального туризму та ін. До цієї групи належать також послуги зі спортивного туризму, подієвий туризм та інші види туризму, що сприяють припливу туристів до туристичні напрямки, такі як фестивалі, концерти, виставки, ярмарки, спортивні змагання тощо.

Досліджено методику дослідження туристичних дестинацій. Варто відзначити, що кількісні методи описують, пояснюють, аналізують і забезпечують передбачення спостережуваних явищ або поведінки. Статистика та модель є двома способами виділення цих методів. Ці два основні дослідження були зосереджені на різних

кількісних методологіях: деякі підкреслювали важливість математичних міркувань і репрезентації (включаючи математичне моделювання), а інші використовували статистичні процедури, отримані в результаті емпіричного дослідження. І статистичний, і модельний метод часто використовуються як методи дослідження в туризмі.

Проаналізовано туристичний та природно-ресурсного потенціалу Закарпаття. Українські Карпати входять в Карпатську гірську систему, яка поєднує одразу шість країн Європи. Гори чітко простягаються із північного заходу на південний схід і в тому ж напрямку збільшується їх висота та крутість схилів. Переваги географічного розташування регіону (прикордонного, транспортного) поряд із природними особливостями та трудовим потенціалом слід використовувати для ведення діалогу про реалізацію інвестиційних проектів на території області, реалізацію транскордонних інфраструктурних проектів для підвищення його економічного потенціалу та добробуту населення.

Проведено аналіз сучасного стану туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області. У Закарпатській області є достатня кількість сприятливих умов для організації екологічного туризму у будь-який період року. Під час екологічних турів туристи мають можливість відпочити, відчутти гірське повітря, посмакувати екологічно чисті продукти місцевої кухні, побувати в екологічно чистій місцевості й насолодитися природою. Найбільш перспективними для розвитку екологічного туризму в Закарпатті є гірські ландшафти, парки та різні курорти, заради яких туристи приїжджають з усіх країн. Для того щоб рекреаційно-туристичні дестинації став популярним, потрібно розробити презентацію Закарпатської області як туристичного регіону на світовому рівні через участь у семінарах, виставках, конференціях, видання рекламної продукції. Тоді туристичний бізнес буде краще розвиватися, збільшаться туристичні потоки в Закарпаття, зросте рівень привабливості не тільки в Україні, а й у світі до Закарпатської області. Пожвавленню туристичного руху сприятиме відкриття оновлених і гарних готелів, зелених садиб, пансіонатів.

Визначено територіальні особливості розвитку рекреаційно-туристичних дестинацій Закарпаття. У сучасних умовах зростає мобільність туризму. Основну

масу туристів, підготовлених до «мобільного розміщення» у Закарпатській області, становить молодь віком до 35 років. Відповідно, виникає потреба у створенні додаткових місць для короткочасного відпочинку (кемпінгів, кемпінгів, туристичних притулків), розвиненої мережі туристичних маршрутів (диференційовані за віковою структурою туристів, категорією складності проходження, типологією). Ресурси ландшафтного туризму Закарпаття складають основу для розвитку сільського туризму та гірськолижного відпочинку. На основі аналізу фізичної карти Івано-Франківської області визначено зони впливу ландшафтного туризму: гірська частина Карпат, межевою лінією розмежування якої є с. Великий-Рожен-Річка-Космач-Тече Косівського р-ну, Білі Ослави-Делятин-Пнів Надвірнянського р-ну, Бабче-Кривець-Львівця Богородчанського р-ну з Ілемнею-Погар Рожнятівського р-ну, Старий Мізунь-Церковня Долинського р-ну. Північна та с. північно-східні хребти з ухилом менше 600 дозволяють створити на цій території мережу гірськолижних підйомників. Їхній східний кордон – Косівський район, Замулинці – місто Коломия – з Отинією Коломийського району, Гаврилівка – Гвізд Надвірнянського району, Горохолина-Глибока Богородчанського району, вся південно-східна частина Рожнятівського району, Тростянець – Якубове Долинського району.

Виявлено сучасні проблеми в туристичній інфраструктурі Закарпаття. Варто відзначити, що основними сучасними проблемами в туристичній інфраструктурі Закарпаття є: негативний імідж України в цілому щодо проведення на цій території відпочинку; відсутність належної реклами; транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території; проблеми візового характеру; низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції і послуг; недосконалість нормативно-правової бази забезпечення рекреаційної діяльності, несприятливий клімат інвестування.

Обґрунтовано напрями вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичних destination Закарпаття. Забезпечення стандартів і норм безпеки на активних туристичних маршрутах потребує комплексного підходу до її вирішення. З одного боку, це потребує підвищення загальної культури туристів та популяризації безпеки та культури безпечних маршрутів. Це досягається шляхом удосконалення

інформаційного забезпечення, зокрема: випуску спеціальної методичної літератури з техніки проходження маршрутів; проведення бесід та інструктажів з туристами з питань екологічної безпеки; випуск картографічного та інформаційного матеріалу, що відображає можливі перешкоди, марковані маршрути, укриття, пункти медичного обслуговування. З іншого боку, не менш важливим завданням є забезпечення безпеки туристів у сільських садибах, дачах, базах, кемпінгах. Це вимагає від органів місцевого самоврядування здійснювати контроль за дотриманням будівельних норм і правил при проектуванні та будівництві туристичних об'єктів, встановлених нормативно-правовими актами вимог безпеки при утриманні будівель, споруд, обладнання, гарантувати особисту безпеку туристів і збереження їхнього майна. Не менш важливими питаннями безпеки туристів є рівномірне розміщення рятувальних команд у сільських населених пунктах та організація рятувальних центрів у місцях масового туризму, які повинні мати належну комунікацію з усіма суб'єктами громади та регіону. Окреслене коло проблем, пов'язаних з наданням реальної допомоги туристам у разі надзвичайної ситуації, дозволить створити високоефективну систему безпеки у будь-якій надзвичайній ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст.24. Документ 324/95-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.10.2020, підстава – 124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 17.12.2022).
2. Антоненко І. Я., Мельник І. Л. Сучасні чинники формування продуктової стратегії туристичного підприємства. Бізнес Інформ. 2016. № 5. С. 202–206.
3. Батьковець Н. О., Кордек Е. І., Стецюк Л. Р. Віртуалізація бізнес-процесів через впровадження сучасних інформаційних технологій в туризмі. Актуальні задачі сучасних технологій: матеріали IV міжнародної науково-технічної конференції., м. Тернопіль, 25-26 листопада 2015 р. Тернопіль, 2015. С.175-176.
4. Бондаренко Людмила Анатоліївна. Інструменти підвищення якості туристичних послуг в умовах конкуренції. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2021. № 13. С. 167-173.
5. Борисюк О.А. Географічний регіон як об'єкт туристичного маркетингу / Борисюк О.А., Дудник І.М., Беркова О.П. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія. – 2019. – Вип. 4 (74). – С. 23-31.
6. Візерська М. С. Використання інноваційних продуктів та технологій як елемент управління життєвого циклу туристичного продукту. Часопис картографії. 2019. № 1 (20). С. 69–83.
7. Волошин І., Ненько К., Щурокова Р. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. Рекреаційна географія і туризм.2015. № 1. С. 124-131.
8. Гаврилюк А. М. Державне регулювання комунікаційного забезпечення туристичної індустрії в Україні: авто. дис. к. е. н. держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». К., 2011. 23 с.

9. Герман І. В., Криворучко Т. С. Застосування інноваційних технологій в створенні туристичного продукту. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання. Черкаси : ЧДТУ, 2020. С. 226–228.

10. Глушко В. Просування туристичних послуг. Науковий журнал кийвського національного торговельно-економічного університету. Київ, 2018. № 1. С. 86–96.

11. Гнаткович О. Д. Оцінка привабливості туристичних ресурсів Карпатського регіону. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 17. С. 136–138.

12. Головкова Л. С., Дяченко Л. А. Реінжиніринг бізнес-процесів у розвитку залізничного туризму в Україні. Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту. Дніпро, 2016. №. 12. С. 67-76.

13. Горіна Г. Характеристика інфраструктурної складової дослідження середовища формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер.: Економічні науки. 2016. № 2 (63). С. 121-127.

14. Грибова Д. В. Створення туристичного продукту та інноваційні види туризму. Вісник ХДУ Серія Економічні науки. 2021. № 43. С. 33-37.

15. Гризовська Л. О. особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Випуск 26-1. С. 115-118.

16. Дудник І.М., Борисюк О.А. Регіональні системи туристичних послуг: методологічний аспект. – Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку: міжнародна науково-практична конференція, 16-17 жовтня 2019 р.– Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2019р.– С.26-29.

17. Жуков С. А., Кампов Н. С., Тодьєрішко Е. В., Кримова О. С. Особливості управління кластерами туризму із формами гнучкої (нестандартної) зайнятості: на прикладі закарпатської області. Агросвіт. 2022. № 9-10. С. 29–35.

18. Калачова І. В. Інтегрована система статистики туризму: структура та напрями використання. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 13. С. 955–960.

19. Калініченко С. М., Омельченко Г. Ю., Крупіца І. В., Грібіник А. В., Грищенко Н. В. Туристичні інновації та їх роль у підвищенні конкурентних переваг туристичного продукту. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2021. Том 6. № 3. С. 266 – 272.
20. Калініченко С. М., Омельченко Г. Ю., Лагодієнко В. В., Грібіник А. В., Грищенко Н. В. Типологія рекреаційно-туристичних ресурсів як важливий елемент туристичної пропозиції. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 1. С. 27-33.
21. Ковешніков В., Ліфіренко О., Стукальська Н. Інноваційні види туризму. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 4. С. 38-44.
22. Козубова Н. Туристичні послуги як об'єкт ринкових відносин в Україні. Інноваційна економіка. 2014. № 2. С. 137-143.
23. Косар Н. Дослідження розвитку туризму в умовах кризи. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 2 (176). С. 115-125.
24. Лендел М. А., Газуда С. М., Газуда Л. М. Туристично-рекреаційний комплекс у системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. Випуск 1 (51). С. 153–160.
25. Максютова О. В. Перспективи інноваційного оновлення туристично-рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. Економіка та держава. 2021. № 10. С. 97–104.
26. Мельниченко О. А., Величко Л. Ю. Індустрія туризму: сутність, складові, кластери, необхідність державного регулювання. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4. С. 3–9.
27. Оливко О. Оцінка якості комплексного туристичного продукту. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 2. С. 58–63.
28. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / В. Г. Григоренко, І. В. Давиденко; С. С. Галасюк; Н. С. Гездоймінов та ін.; за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

29. Пустовіт О. Г., Пустовіт Є.В. Особливості бізнес-процесів у туристичних компаніях. Збірник наукових праць одеського національного морського університету. Одеса, 2020. №. 1. С. 115-126.
30. Рега М. Тенденції та перспективи розвитку управління підприємствами туристичної сфери в сучасному ринковому середовищі. Молодий вчений. 2015. № 5 (20). С. 72-75.
31. Сагалакова Н. Характеристика туристичного продукту як специфічного об'єкту ціноутворення. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 17. С. 27-33.
32. Сагалакова Н. О. Туризм: бізнес-процеси, ціни і ціноутворення : монографія, Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2016. 416 с.
33. Саркісян Г. О. Туристичний ринок: сучасний регіональний вимір. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства «Економічні науки», 2020. Вип. 210. С. 43-55.
34. Саркісян Г. О. Деякі аспекти регулювання туристичної галузі регіону. Бізнес-інформ. 2020. № 8. С. 83-87.
35. Складар Г. Економічна сутність та закономірності розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 106-112.
36. Смірнов І., Любіцева О. Туристичний бізнес під час пандемії COVID-19: світовий та український досвід. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм. 2020. Т. 3. № 2. С. 196-207.
37. Ставська Ю. В. Інфраструктурні чинники розвитку індустрії гостинності у сфері екологічного туризму. Причорноморські економічні студії. 2021. Випуск 61. С. 79-87.
38. Стегней М. І. Архангельська А. М. Сталій розвиток туристичного сектору національної економіки. Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року. Мукачево: РВВ МДУ. 2018. С. 38-40.

39. Стоян К. С., Широка В. В. Теоретичні засади вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства. Електронне наукове фахове видання. Ефективна економіка. Київ, 2019. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_1_42 (дата звернення: 17.12.2022).

40. Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків. колектив авторів; Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, 2020. 232 с.

41. Технологічний процес підготовки, реалізації та проведення туру. Методичні рекомендації та довідкові матеріали на допомогу клубним працівникам та представниками туристичного бізнесу; укладач. Лимаренко В. М. Краматорськ, 2019. 48 с.

42. Тимошенко Т. О. Концепція розумного управління туризмом в рамках виконання стратегій сталого розвитку територіальних громад. Publ. upr. reg. rozvit. 2021. № 3. С. 771-796.

43. Годьєрішко Е. В. Вітчизняний та закордонний досвід управління туристичним підприємством на основі моделі просторової маршрутизації. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 52-57.

44. Тонкошкур М. В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація туризму» (Основи туризмознавства). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. 134 с.

45. Фрей Л., Гаращенко Д. Сучасні тенденції та новітні тренди в туризмі після Covid-19. Інновації та технології в сфері послуг і харчування. Науковий журнал. Черкаси: ЧДТУ. 2020. № 2. С. 67-74.

46. Цвілий С. М., Бублей Г. А. Діджиталізація бізнес-процесів компаній з надання міжнародних туристичних послуг. Діджиталізація сучасної системи міжнародних економічних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ. 21 листопада 2020р. Київ. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3765 (дата звернення: 17.12.2022).

47. Шацкова Л. П. Особливості формування та реалізації туристичного продукту туроператорами та турагентами. Проблеми ринку та розвитку регіонів України в ХХІ ст. Одеса, 2016. С. 129–132.
48. Школа І. М. Менеджмент туризму: підр. Чернівці: Книги – ХХІ, 2011. 464 с.
49. Barna M. and Tuchkovska I. (2016), Main tendencies of management of tourist activity in Ukraine. *Pidpryiemnytstvo i torhivlia*, vol. 20, pp. 5–8.
50. Blahun I. S. and Honak I. M. (2015), Features of formation of tourist space. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, vol. 1 (25), pp. 191–201.
51. Dolezal C. and Burns P. M. (2015), ABCD to CBT: asset-based community development's potential for community-based tourism. *Development in Practice*, vol. 25, is. 1, pp. 133–142.
52. Fatimah S. and Ayu S. K. (2020), Rural tourism development: institution, disaster and communication. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, vol. 466, International Conference on Climate Smart Sustainable Agriculture, November 20–22, 2019, Majalengka, West Java, Indonesia. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/466/1/012023> (дата звернення: 17.12.2022).
53. Keerthi P. and Thyagaraju M. (2020), Tourism infrastructure development: a case study on newly formed state of AP. *International Journal of Advanced Science and Technology*, vol. 29, no. 6s, pp. 2312–2319.
54. Liu-Lastres B., Mariska D., Tan X. and Ying T. (2020), Can post-disaster tourism development improve destination livelihoods? A case study of Aceh, Indonesia. *Journal of Destination Marketing and Management*, vol. 18, 100510. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100510> (дата звернення: 17.12.2022).
55. Lin H. H., Hsu C. H., Liu, C. Yu., Cheng, B. Y., Wang, C. H., Liu, J. M. and Jhang, S. (2020), The impact of cultural festivals on the development of rural tourism – a case study of Da Jia Matsu pilgrimage. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, vol. 526, 2nd International Conference on Advances in Civil Engineering, Energy Resources and Environment Engineering, May 22–24, 2020, Nanning, China. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/526/1/012060> (дата звернення: 17.12.2022).

56. Mertzanis C. and Papastathopoulos A. (2021), Epidemiological susceptibility risk and tourist flows around the world. *Annals of Tourism Research*, vol. 86, 103095. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103095> (дата звернення: 17.12.2022).

57. Omelchenko H., Pilipenko S., Moisyeyeva N. Tourism as an innovational project of modern globalization. Innovative tools for socio-economic systems' development: monograph. Katowice: Katowice School of Technology. 2019. Pt. 25. P. 229-234.

58. Pierscieniak A. and Grzebyk M. (2020), Searching key macro-factors for cooperation in cross-border tourism: institutional matrix vs. PEST concept. *European Research Studies Journal*, vol. XXIII, is. 3, pp. 249–259.

59. Ruiz-Pérez M. and Seguí-Pons J. M. (2020), Transport mode choice for residents in a tourist destination: the long road to sustainability (the case of Mallorca, Spain). *Sustainability*, vol. 12(22), 9480. <https://doi.org/10.3390/su12229480> (дата звернення: 17.12.2022).

60. Kanwal S., Rasheed M. I., Pitafi, A. H., Pitafi, A. and Ren, M. (2020), Road and transport infrastructure development and community support for tourism: the role of perceived benefits, and community satisfaction. *Tourism Management*, vol. 77, 104014. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104014> (дата звернення: 17.12.2022).

61. Mnguni E. M., Mtapuri O. and Giampiccoli, A. (2020), Tourism in rural areas: a case study of opportunities in the south coast of KwaZulu-natal. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, vol. 13, is. 2, pp. 96–105.

62. Sechi L., Moscarelli R. and Pileri, P. (2020), Planning tourist infrastructures to regenerate marginalised territories: the study case of North Sardinia, Italy. *City, Territory and Architecture*, vol. 7, 5. <https://doi.org/10.1186/s40410-019-0108-x> (дата звернення: 17.12.2022).

63. Storonyanska I., Patytska K., Hrynchyshyn I. and Chemerys V. (2020), Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. *Agricultural and Resource Economics*, vol. 6, no. 4, pp. 43–62.

64. Yarovy V. F. (2017). Status and prospects of development of enterprises and destinations in the tourism industry of the southern region. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 25–28.

65. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.12.2022).

66. Офіційний сайт World Tourism Organization. URL: <https://www.wto.org> (дата звернення: 17.12.2022).

67. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: www.unwto.org (дата звернення: 17.12.2022).

68. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. URL: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/tur_potoki.pdf (дата звернення: 17.12.2022).

69. Офіційний сайт Закарпатської обласної державної адміністрації. URL: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/574.htm> (дата звернення: 17.12.2022).

70. Офіційний туристично-інформаційний портал «Вітаємо на Закарпатті». URL: <http://www.transcarpathiatour.com.ua> (дата звернення: 17.12.2022).

71. Офіційний сайт Туристичного оператора «Відвідай». URL: <https://vidviday.ua/> (дата звернення: 17.12.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Табличне зведення типології рекреаційно-туристичних ресурсів [20, с. 32]

Рекреаційно-туристичні ресурси			
Поділ ресурсів за:		Тип рекреаційного і туристичного ресурсів	Види відпочинку (діяльність)
Генезис	Природний	Гори, ріки, озера, флора та фауна	Піші прогулянки Альпінізм Катання на лижах Катання на гірських велосипедах Політ на парашлані Плавання Водні види спорту
	Антропогенний Особливо призначений для туризму Призначений загалом для спорту і відпочинку	Спортивні майданчики Спортивні зали Велосипедні доріжки Спортзали Басейни Аквапарки Тематичні парки Поля для гольфу	Футбол Баскетбол Волейбол Бадмінтон Теніс Велоспорт Плавання Гольф Верхова їзда Пейнтбольна стрільба Банджі-джампінг
Привабливі визначні місця	Рекреаційний орієнтир	Спортивні майданчики Басейни Фітнес-центри тощо	
	Пам'ятка культури	Національні парки Тематичні парки тощо.	
Привабливі властивості	Комплексний	Гори Зони відпочинку і об'єкти тощо	
	Індивідуальний	Поля для гольфу Аквапарки Картингові доріжки	
	Доповнюючий	Громадські спортивні споруди Громадський басейн, тощо	
Географічний	Міський простір Сільський		

Рекреаційно-туристичні ресурси Закарпатської області [69]

Регіон	Віддаль від обласного центру, км	Найатраактивніші туристичні об'єкти
I. Північний Атраактивні природні ресурси, унікальні сакральні пам'ятки XVII-XVIII століття	2-42; 3-38; 4-25; 50-59; 51-55; 52-36; 57-40; 58-51.	печера клягиня на території НПП «Ужанський», Ужоцька дерев'яна церква св. Михайла 1745 р., Церква св. Анни 1791 р. V с. Буківцьово.
II. Західний Атраактивні історико-археологічні ресурси, бальнеологічні ресурси	1- 10; 11- 19; 13 - 23; 17,18-38; 19,20-45; 21 -44; 23- 50; 24-43; 28 -30, 49-54; 31-60; 32 -63; 33-35 - 76; 36- 81; 37 - 88; 38 - 90; 41 -102; 42-106	Замок «Паланок» у Мукачево, палац Чинадієвський, Ужгородський замки-фортеці, термальні джерела Берегове
III. Центральньо-Східний Бальнеологічні ресурси, археологічні пам'ятки	12-51; 14-51; 15-50; 16-52; 22-53; 25-59; 26 - 70; 27 - 77; 48 -103; 53 - 71; 54-78; 55 -80; 56-97; 59-78	мінеральні води бальнеологічних курортів Поляна, Солочин, Шаян, озеро Синевир, Терембле-Рікська ГЕС, Арданівське городище.
Південно-Східний Атраактивні природні ресурси, бальнеологічні ресурси, спелеоресурси	39 - 161; 40 - 157; 43 -117; 44-46 - 138; 47 -112	Карпатський біосферний заповідник, печери Перлинна, Білих стін, Чурь, солотвинські соляні шахти та карстові соляні озера

Примітка: перша цифра – номер об'єкта, друга – віддаль в км.

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами
туризму на території Закарпаття (осіб) [69]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2001	144775	6411	97181	41183
2002	71104	6542	20518	44044
2003	77225	6708	16675	53842
2004	91054	11339	13881	65834
2005	52569	10112	5320	37137
2006	63796	14728	7377	41691
2007	69942	11726	10011	48205
2008	72970	8985	11456	52529
2009	76965	10735	12710	53520
2010	56320	7761	9305	39254
2011	52080	8425	11423	32232
2012	21773	722	10806	10245
2013	20190	733	11792	7655
2014	19892	515	12963	6414
2015	11625	6	9815	1804
2016	10656	13	7594	3049
2017	11601	68	7939	3594
2018	14652	102	10534	4016
2019	25348	183	18907	6258
2020	28044	114	19962	7968
2021	14669	-	12156	2513

SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпаття
(згруповано автором)

Зовнішні чинники	Можливості	Загрози
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виділення туристичної індустрії району пріоритетом економічного розвитку. 2. Проведення заходів із метою ознайомлення з унікальними пам'ятками без розвинутої інфраструктури. 3. Можливість навчання, стажування, набуття досвіду роботи за кордоном. 4. Експорт екологічно чистої, органічної сільськогосподарської продукції. 5. Участь у міжрегіональних та міжнародних ярмарках, бізнес-зустрічах, виставках. 6. Участь у грантових програмах. 7. Проведення рекламної роботи із заохочення інвестування туризму. 8. Туристичне використання ботанічних садів, заповідників, заказників, які повинні давати прибуток, їх використання у туризмі повинно мати екологічне спрямування. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вищий рівень прибутків в інших регіонах України та за кордоном. 2. Відтік іноземних інвестицій з області. 3. Безповоротна міграція в інші регіони та країни. 4. Висока конкуренція закордонних товарів на вітчизняному ринку. 5. Зниження зовнішнього попиту на продукцію області. 6. Зміна у смаках споживачів. 7. Періодичність природних, стихійних лих. 8. Внутрішня конкуренція з боку інших областей. 9. Міжнародна конкуренція сусідніх держав.
Внутрішні чинники	Сильні сторони	Слабкі сторони
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне географічне розташування регіону: автомобільні, залізничні та повітряні сполучні шляхи міжнародного значення. 2. Природні (насамперед лісові та водні), еколого-рекреаційні та людські ресурси. 3. Унікальні бальнеологічні ресурси у поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами. 4. Висока ділова активність населення 5. Розвинена та розгалужена транспортна мережа. 6. Високий рівень спеціалізації в аграрній сфері. 7. Порівняно низький рівень забруднення навколишнього середовища. 8. Розуміння місцевою владою важливості розвитку туристичної індустрії. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень транспортної інфраструктури у сільській місцевості. 2. Малоземелля. 3. Залежність від зовнішніх інвесторів. 4. Низька якість сервісу туристичної інфраструктури. 5. Порушення екологічної рівноваги. 6. Низький рівень розвитку у гірській місцевості. 7. Невисокі заробітні плати у внутрішніх туристів. 8. Складність отримання земельних ділянок для великих інвестиційних проектів.